

PETRAS TARASENKA - LIETUVOS ARCHEOLOGIJOS PRADININKAS

I. PETRĄ TARASENKĄ PRISIMENANT

PRANAS KULIKAUSKAS

Pirmą kartą Petrą Tarasenką sutikau 1936 m. rudenį Vytauto Didžiojo Kultūros muziejuje Kaune, kai pradėjau dirbti šio muziejaus Priešistorinio skyriaus muziejininku. Iki tol P. Tarasenkos nepažinojau ir apie jį nieko nebuvau girdėjęs, nors jis jau buvo išvaręs gilią vagą Lietuvos archeologijos mokslo srityje. Alytaus gimnazijos, kurią baigiau 1934 m. pavasarį, istorijos mokytojai mokiniams apie archeologiją nieko nepasakojo. Matyt, ir jie patys apie ją mažai nežinojo.

1936 m. Lietuvos kultūros istorijoje buvo gana reikšmingi. Ypač jie reikšmingi buvo Lietuvos archeologijos tolesnei raidai. Nurodytais metais buvo įkurtas V.D. Kultūros muziejus, kuriame, be istorijos, meno, etnografijos skyrių ir Čiurlionio paveikslų galerijos, buvo įkurtas ir archeologijos skyrius, kuris tada buvo pavadintas "Priešistoriniu skyriumi". Pastarajam vadovauti buvo pavesta tik ką baigusiam Heidelbergo universitete archeologijos studijas dr. Jonui Puzinui. Jau pirmosiomis skyriaus darbo dienomis jame apsilankė P. Tarasenska. Čia su juo ir buvau supažindintas. Su dr. J. Puzinu jie buvo pažįstami anksčiau, nes susitiko kaip geri pažįstami. P. Tarasenkai baigus savo vizitą, pasiteiravau J. Puzino, kas tas per P. Tarasenska? Dr. J. Puzinas manęs paklausė, argi aš nesu skaitęs jo knygų "Gimtoji senovė", "Praeities vartai" ir kitų. Atsakiau, kad ne. Tada J. Puzinas ir papasakojo plačiau apie P. Tarasenką. Sužinojau, kad jis yra didelis Lietuvos žilos praeities mylėtojas ir tyrinėtojas, archeologas romantikas, parašęs daug straipsnių ir darbų, skirtų Lietuvos archeologijai, be to, vykdęs Velikuškių ir Vozgėlių piliakalnių tyrinėjimus. Dabar esąs jau pensininkas, divizijos pulkininkas, gyvenąs Kaune Tvirtovės alėjoje, kur turįs savo namus ir besiverčiąs sodininkyste bei daržininkyste. Nustebau sužinojęs, kad P. Tarasenska yra rusas, Lietuvos kariuomenės atsargos pulkininkas. Esą jis archeologijos mokslo specialiųjų studijų nėra baigęs ir laikomas archeologu mėgėju. Visa tai man buvo įdomu ir nauja. Kai kitą kartą P. Tarasenska atėjo į skyrių ir J. Puzino nerado, užsimezgė mūsų pirmasis pokalbis. Išdrįsau paklausti:

"Ponas pulkininke, sakykite, ar Jūs seniai gyvenate Lietuvoje?". Šį klausimą P. Tarasenkai daviau neatsitiktinai. Pagal to meto mums įkaltas dar gimnazijos suole pažiūras, patriotas galėjo būti tik lietuvis, o ne kitatautis. Be to žinojau, kad daug dar Kauno gyventojų ir inteligentų moka rusų kalbą. Pats gerai žinojau, kad universiteto humanitariniame fakultete Lietuvos istorijos paskaitas rusiškai skaito prof. J. Lappo, kurio paskaitų ir aš pats klausiau. Be to žinojau, kad rusų emigrantas yra ir prof. Leonas Karsavinas. Pastarasis jau buvo puikiai išmokęs lietuvių kalbą ir paskaitas skaitė be jokių užrašų lietuviškai.

Į mano klausimą P. Tarasenska nusišypsojęs atsakė, kad jis yra kilęs nuo Ukmergės, gimęs ir augęs Lietuvoje, o jo protėviai yra buvę ukrainiečiai, atsikėlę į Lietuvą dar Didžiosios Kunigaikštystės laikais. Po revoliucijos jis tarnavęs Lietuvos kariuomenėje ir dirbęs švietimo darbą, turėjęs reikalų su topografija. Iš pradžių tarnavęs kapitonu, o į atsargą išėjo jau turėdamas pulkininko laipsnį. Nuo to laiko mes jį tituluodavome "ponas pulkininke". P. Tarasenska pasipasakojo, kad jis yra archeologas, archeologija susidomėjo dar prieš karą ir ypač jį domino nuostabūs Lietuvos piliakalniai.

Nuo to laiko pradėjau gerbti P. Tarasenką, domėtis jo asmeniu ir darbais. Ėmiau skaityti jo knygas. Buvau nustebęs, kad rusas taip jautriai, su gilia ir nuoširdžia meile rašo apie Lietuvos praeitį. Nė vienas iki tol rašęs istorikas lietuvis taip gražiai neprašė jos istorijos, gamtos grožio ir archeologijos paminklų kaip P. Tarasenska. Nuo 1936 metų mano pagarba P. Tarasenkai ir ryšiai su juo nenutrūko iki jo mirties 1962 m. gegužės mėnesį.

Dabar jau visi gerai žinome pulk. P. Tarasenkos trumpus biografijos duomenis: gimė jis 1892 m. gruodžio mėn. 7 d. Ukmergės apskrities Karališkių kaime, tada buvusiam Balninkų valsčiuje, valstiečių šeimoje.* Taigi tikras šios žemės sūnus. Augdamas kaime aktyviai dalyvavo jaunimo pobūviuose, lankė vakaruškas, mėgo šokti ir dainuoti, prisiklausė įvairiausių pasakojimų ir padavimų apie užburtus lobius, užkeiktas karalaites, paskendusias bažnyčias ir pilis.

* Biografiniai duomenys apie P. Tarasenką paimti iš įvairių enciklopedijų bei jo paties rašytos biografijos knygoje - Tarybų Lietuvos rašytojai. Vilnius, 1957. P. 467, 472 ir A. Tautavičiaus straipsnio apie jį - Kraštotyra. V., 1967. P. 230-233.

P. Tarasenos jaunystės laikais tokių pasakojimų ir padavimų buvo dar labai daug. Visa tai jaudino jo vaizduotę ir ne be reikalo jis vėliau taps Lietuvos žilos praeities pasakoriumi, romantizuos Lietuvos garbingą senovę, taps Lietuvos archeologijos tėvu.

Anais laikais didelio pasirinkimo mokslus eiti valstiečio vaikui nebuvo. Dažnam siekti neleido materialinės sąlygos, dažnas pasirinkdavo tą profesiją, kuri buvo priimtinausia. P. Tarasenska veržėsi į mokslus. Pradinį mokslą ėjo Aluntoje, Anykščiuose. Jį baigęs pasirinko mokytojo profesiją. 1912 m. baigė Panevėžio mokytojų seminariją, kurią baigęs dvejus metus mokytojavo Tirmūnų pradinėje mokykloje. Apie jo jaunystę ir mokymąsi žinių gauti nepavyko. Tik žinoma, kad mokydamasis mokytojų seminarijoje ypač domėjosi istorija, uoliai skaitė to meto negausią istorinę literatūrą. Dar mokydamasis pradėjo rinkti archeologinius radinius, lankyti piliakalnius, domėtis milžinkapiais. Kaupė archeologinius radinius, ypač akmeninius kirvukus, kurių anais laikais dažnai buvo randa. Suprantama, žinios apie to laikotarpio archeologinius paminklus buvo labai skurdžios. Tačiau P. Tarasenska jau buvo girdėjęs apie E. Tiškevičiaus, A. Kirkoro, V. Nagevičiaus, L. Kšivickio, V. Šukevičiaus ir kitų tyrinėtojų darbus. Jo domėjimasi archeologija ir pirmuosius žingsnius šioje srityje nutraukė Pirmasis pasaulinis karas. P. Tarasenska 1914 m. buvo pašauktas caro armijon, kurioje jis tarnavo kareiviu, vėliau karininku iki 1917 m., kada buvo demobilizuotas.

Po demobilizacijos P. Tarasenska grįžta prie savo ankstesnės profesijos. Jis vėl mokytojauja, tik šį kartą jau ne Lietuvoje, bet Pskove, pavydinėje pradžios mokykloje prie Pskovo pedagoginio instituto. Jau subrendęs vyras, pergyvenęs nelengvą caro armijos muštrą, pats toliau mokosi Pskovo pedagoginio instituto istorijos skyriuje. Apie archeologijos mokslą semiasi žinių ne iš vien rusiškos archeologinės literatūros, kurios jau turėta gana daug, bet ir iš to meto vieno žymiausio Rusijos archeologo A.A. Spicyno paskaitų. Jis uoliai jas lankė, įdėmiai dėjosi į galvą ir širdį tai, ką girdėjo ir sužinojo iš Rusijos archeologijos tėvo lūpų. A.A. Spicynas tuomet jau buvo išleidęs nemažai darbų apie savo tyrinėjimus ir apskritai apie slavų archeologiją. Pskovo pedagoginio instituto bibliotekoje tos literatūros būta pakankamai.

Gyvendamas Pskove P. Tarasenska pasirenka sau gyvenimo draugę ir vedą. Žmona buvo rusė, lietuviškai žinojo tik keletą žodžių bei posakių. 1919 m. vasarą P. Tarasenska su

šeima grįžta į Lietuvą. Grįžęs įstoja į Lietuvos kariuomenę ir dirba karininku švietimo sistemoje. Tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje jis greit įsigijo kapitono, o vėliau ir pulkininko laipsnį. Į atsargą P. Tarasenska išėjo 1933 m. Iki 1940 m. jis pensininkas, gyveno Kaune Tvirtovės alėjoje, kur turėjo pasistatęs medinį namą ir turėjo gana didelį sklypą. Tvirtovės alėja tuomet buvo Kauno miesto pakraštyje. Iki 1940 m. P. Tarasenska užsiima sodininkyste ir daržininkyste. Jis pirmas pradėjo Kaune savo sklype auginti vynuoges, lazdynų riešutus. Prie jo namo ir šiandien dar auga didžiulis graikiško riešuto medis. P. Tarasenos dėka 1936 m. pirmą kartą paragavau Lietuvoje užaugito graikiško riešutmedžio vaisių. P. Tarasenska ryžosi pateikti kauniečių stalui ir ankstyvųjų daržovių, kurių tuomet Kaune niekas dar nebuvo matęs. Tam reikalui buvo įsirengęs anglimis apkūrenamą šiltnamį. Jau kovo mėnesį jis užaugindavo ridikėlių, salotų, kurių sezonas būdavo tik gegužės mėn. Tačiau, kaip jis pats yra pasakojęs, realizuoti juos būdavo gana sunku, žmonės nebuvo įpratę prie tokio ankstyvųjų daržovių vartojimo. P. Tarasenska, pasakodamas apie nepavykusį bandymą, sakė: "Matai, sezonas turi savo įstatymus". Po poros bandymų P. Tarasenska metė šį "komercinį" užsiėmimą ir ankstyvasias daržoves augindavo tik sau.

Apie jo šeimą težinojau tik tiek, kad augino dvi dukras ir sūnų. Duktė Natalija iki šiol tebegyvena tėvo namuose. Kiek man yra žinoma, P. Tarasenos sodyba saugoma kaip memorialinis kultūros paminklas. Tuo rūpinasi Kauno miesto kraštotyrininkai, ypač Veterinarijos akademijos žmonės. Kraštotyrininkai rūpestingai prižiūri ir jo kapą Eigulių kapinėse.

Po P. Tarasenos mirties jo sodyboje lankytis neteko. Jam gyvam esant dažnai tekdavo ten būti. Ypač mėgdavome P. Tarasenką aplankyti grįždami iš ekspedicijų, jei tik vykdavome per Kauną.

Tuo metu P. Tarasenska archeologinių kasinėjimų nevykdė. Tačiau archeologijos neužmiršo. Įsitraukė į archeologijos mokslo populiarizacijos darbą, rašė kitus veikalus. Jis dažnai lankydavosi muziejaus archeologiniame skyriuje, domėjosi skyriaus darbu, ypač naujais į skyrių patekusiais archeologiniais dirbiniais, naujai vykdomais tyrinėjimais bei jų metu surasta medžiaga. 1936-1938 m. priešistorinis skyrius pergyveno organizacinio darbo laikotarpį. Pirmiausia buvo vykdoma archeologinių rinkinių, perimtų iš buv. Kauno miesto muziejaus ir valstybinės archeologijos komisijos, inventorizacija. Tam buvo paruoštos specialios inventorizacijos knygos, aptarti

inventorizacijos principai. Visa tuomet patekusi į V.D. Kultūros muziejų archeologinė medžiaga buvo nesusisteminta. Buvo laikoma dėžutėse, maišeliuose, radiniai prisiūti ant kartono lentelių arba tiesiog įvynioti į popierius. Geriausiai buvo sutvarkyta T. Daugirdo kasinėjimų medžiaga, ypač Jasnagurkos tyrinėjimų. Kiekvieno kapo dirbiniai tvarkingai buvo išdėlioti ir pritvirtinti prie geltonu popieriumi padengtų lentelių.

Priešistorinis skyrius, kaip ir visas Kultūros muziejus, kūrėsi naujose patalpose ir iš pradžių neturėjo jokio inventoriaus. Archeologijai buvo išskirti du nedideli kambarėliai pirmame aukšte ir didžiulė salė antrame aukšte nuo buvusios elektrinės pusės. Prie šios salės prie foje buvo dar nedidelė patalpėlė. Visi sugabenti archeologiniai rinkiniai buvo išdėlioti tiesiog ant grindų salės pakraščiais. Kauno istorijos muziejuje yra nuotrauka ir jos negatyvas, kurioje matoma to meto archeologinio skyriaus būklė.

Pagrindinis archeologinės medžiagos inventorinio darbas teko man. Tai buvo sunkus darbas, nes mano, antro kurso studento, archeologinis žinių bagažas buvo labai menkas. Suprantama, šį darbą vykdžiau dr. J. Puzino vadovaujamas. Jis sukūrė ir visą inventorizacijos sistemą.

Pirmiausia turima medžiaga buvo sugrupuota rinkiniais, atskirais paminklais, pavieniai dirbiniai išskirti atskirai. Atskirai sugrupuoti ir dirbiniai be metrikų. Po to visa medžiaga buvo sudėliota chronologine seka. Tolesniame etape buvo laikomasi ne tik chronologijos, bet ir tipologijos bei geografinio vientisumo. Kol įgudau inventorinti, kiekvienas dirbinytis buvo aprašomas atskirame lapelyje, kurį J. Puzinas patikrindavo, ir tik po to būdavo įrašomas į inventoriaus knygą. Dėl to inventorinio darbas iš pradžių ėjo lėtai.

Tvarkant visą sukauptą medžiagą daug naudingų patarimų davė P. Tarasenka, ypač kai buvo prieita prie jo tyrinėtų piliakalnių inventorizuojamos medžiagos. Jis padėdavo atkurti ir kai kurių radinių metrikas. Jau tuomet aš supratau, kad jis gerai žinojo archeologinius Kauno miesto muziejaus rinkinius, palaikė gerus ryšius su prof. E. Volteriu, kuris tuomet buvo vienintelis aktyvus archeologijos veikėjas ir viso darbo organizatorius bei vadovas. Man tai buvo didelė parama.

Dirbant muziejaus priešistoriniame skyriuje teko su P. Tarasenka dalyvauti archeologinėse išvykose. 1937 m. pirmoji išvyka buvo į Lau-

mėnus, Kauno apylinkes. Išvyką suorganizavo dr. J. Puzinas. Dalyvavo P. Tarasenka, P. Karazija ir aš su J. Puzinu. Vežė savo mašina A. Račkus, tuometinis istorijos skyriaus vedėjas, kuris iš Amerikos buvo atsivežęs lengvąjį automobilį. Tuomet aplankėme Pakalniškių piliakalnį, Laumėnų smėlynuose rinkome titnagus ir puodų šukes, kurių surinkome nemažą kiekį. Man tuomet buvo įdomu tai, kad P. Tarasenka gerai pažinojo puodų šukių rūšis ir chronologiją. Visi mes dabartiniai archeologai gerai žinome, kad iki pokario meto piliakalnių tyrinėjimų žinios apie keramikos rūšis ir chronologiją buvo labai šykščios.

Antra išvyka su P. Tarasenka ir J. Puzinu buvo taip pat 1937 m. pavasarį į Kernavę. Tuomet pirmą kartą turėjau progos pamatyti Kernavės piliakalnius, išgirsti apie juos įdomius pasakojimus ir padavimus, kuriuos jau buvo užrašęs P. Tarasenka 1921 m.

Dabar mokyklos pastato kaimynystėje auga pušaičių miškas, o 1937 m. čia dar buvo vėjo pustomi smėlynai, kuriuose mes aptikome daug įvairių puodų šukių; jos dabar turėtų būti Kauno istorijos muziejuje.

Nuo 1941 metų P. Tarasenka įsidarbina buvusiam Karo muziejuje, kuris po 1940 m. įvykių buvo pavadintas Valstybiniu kariškai-istoriniu muziejumi. Jis tapo ekskursijų vadovu, kurių taip trūko anuo metu, nes daugelis senųjų muziejaus tarnautojų buvo iš darbo atleisti. Tačiau šiose pareigose P. Tarasenka dirbo neilgai. 1941-1944 m. jis skiriamas Kultūros paminklų apsaugos archeologinio skyriaus vedėju. Karo sąlygomis šiame skyriuje darbas nebuvo intensyvus. Buvo tvarkomos seniau sukauptos bylos apie paminklų apsaugą, sudaromos kartotekos, tvarkomi negatyvai ir panašiai.

1944-1946 m. P. Tarasenka vadovauja Valstybiniam kariškai-istoriniam muziejui.* Išbuvęs šio muziejaus direktoriumi vos porą metų, pats pasiprašo atleidžiamas iš direktoriaus pareigų ir pereina dirbti į Valstybinį M.K. Čiurlionio dailės muziejaus priešistorinį skyrių, kuriam tuo metu jau man teko vadovauti. Skyrius dabar buvo pavadintas "Pirminės kultūros dailės skyriumi", žodžio "proistorė", "priešistorija" ar net "archeologija" bijota kaip politiškai netinkamo. Be to, žodis "archeologija" buvo nepriimtinas dailės muziejaus profiliui.

Dirbdami su P. Tarasenka toliau tęsėme įprastą skyriui darbą, kurio buvo apstu. Buvo nesutvarkyta beveik visa 1939-1940 m. kasinėjimų

* Po P. Tarasenos Valstyb. kariškai-istoriniam muziejui kurį laiką vadovavo rašytojas Julius Būtėnas, po jo "politiškai pakaustytas" J. Apuokas-Maksimavičius.

mų medžiaga, kuri besiantinant frontui buvo išslapstyta į kuo saugesnes vietas, po laiptų sandėliukuose ir kitose sunkiai prieinamose vietose, bijant, kad jeigu pastatas būtų subombarduotas, nenukentėtų radiniai. Be to, iš okupacinės vokiečių valdžios buvo gautas nurodymas - vertingiausių meno kūrinius ir kitas muziejaus vertybes paruošti išgabenti į Vokietiją. Muziejaus darbuotojams tai sukėlė didelį rūpestį.

Mes gerai žinome, ką tai reiškia išgabenti muziejines vertybes. Jau turėjome patirtį, kai buvo išgabentas mūsų kultūros turtas į Rusiją po 1863 m. sukilimo ir vėliau. Jis nesugrižo iki šiol. Šios nelaimės buvo išvengta. Tačiau "ruošimasis" evakuacijai buvo pradėtas. Kieme buvo sukrauta daug dėžių ir pradėtas "pakavimo" darbas. Čia didelį sumanumą ir riziką parodė priešistorinio skyriaus konservatorius Pranas Beleniūnas. Vietoj muziejinių eksponatų jis krovė į dėžes mažiau vertingas knygas, visokį šlamštą ir akmenis, kad dėžės būtų pilnos ir sunkios. Tačiau tarybinei armijai smarkiai žygiuojant Kauno link, visi vokiečių planai sužlugo. Jie patys skubėjo trauktis Rytprusių link ir išvežti iš muziejaus nieko nespėjo.

Po šios išvengtos nelaimės sekė kitos. Neapsakomų rūpesčių muziejaus vadovybei ir jo darbuotojams sukėlė šalia muziejaus buvusios elektrinės išsprogdinimas vokiečiams traukiantis iš Kauno. Sprogdinant elektrinę išbyrėjo visi muziejaus langai, stiklinis stogas. Muziejaus patalpos liko atviros, bijota muziejaus turto grobstymo. Pirmasis gelbėjimo darbo ėmėsi muziejaus direktorius P. Galaunė, P. Baleniūnas, K. Čerbulėnas. Greit į gelbėjimo darbą ir budėjimą įsitraukė likę kiti darbuotojai, salių prižiūrėtojai ir sargai. Šią akciją prof. P. Galaunė plačiai aprašė 1967 m. išėjusioje knygoje "Muziejaininko novelės". Pirmiausia buvo užkalami langai, įėjimai, valomi iš patalpų stiklai. Bandyta grobti istorinio skyriaus patalpą, kuri buvo nuošalesnė, tačiau žymesnių nuostolių nepadarėta.

Didžiulė nelaimė ištiko Kauną 1946 m., kai buvo didysis Nemuno potvynis, apie kurį visuomenė gerai žino, o kauniečiai turbūt jo niekada neužmirš. Užsikimšus ledams Nemuno-Neries santakoje, vandeniui ir ledais buvo užlieta visa Viliampolė, Žemieji Sargėnai, Eiguliai. Viliampolėje iš vandens kyšojo tik namų stogai ir kaminai. Vanduo užliejo visą senamiestį, Laisvės alėją, pasiekė net Donelaičio gatvę, kurioje buvo muziejaus pastatai.

V.D. Kultūros muziejaus likimą vokiečiams pasitraukiant iš Kauno ir didįjį Kauno potvynį plačiai yra aprašęs P. Galaunė minėtoje knygo-

je "Muziejaininko novelės". Čia tik noriu pridurti, kad labiausiai nukentėjo meno kūriniai ir etnografijos skyriaus negatyvai. Archeologijos skyriaus medžiaga liko muziejaus patalpose ir nuo potvynio nenukentėjo.

Po 1946 metų stichinės nelaimės darbo buvo daug visuose muziejaus skyriuose. Dalis senųjų muziejaus darbuotojų iš muziejaus pasitraukė. Iš pačių pirmųjų darbuotojų liko P. Galaunė, V. Kuprevičius, P. Karazija, K. Čerbulėnas, P. Kulikauskas, V. Kairiukštis, kai kurie sargai ir salių prižiūrėtojai, tarp kurių prisimenu Navicką, Jokūbauską, Steponėną, Devinduonį. Atėjo daug naujų darbuotojų. Archeologiniame skyriuje be manęs karo metu dirbo D. Galaunytė, D. Čiurlionytė-Zubovienė ir P. Tarasėna. Kaip buvo sakta, nuo 1946 m. su P. Tarasėna tapome bendradarbiais, o tai dar labiau mus suartino, nes visais klausimais puikiai sutarėme.

Muziejaus darbuotojams ypač buvo sunkūs vokiečių okupacijos ir pirmieji pokario metai. Tačiau muziejaus kolektyvas dirbo nuoširdžiai, užjautė vienas kitą ar net padėjo kuo galėjo. Karo ir pirmais pokario metais pagrindinis maistas buvo bulvės ir kopūstai. Geriau vertėsi tie, kurie turėjo kaime artimų giminių. Mano šeima tuo pasigirti negalėjo ir skurdome pilna to žodžio prasme. Gelbėdavo užraugtų kopūstų statinė ir bulvės. Kopūstais dalindavomės su P. Tarasėna, kuris atėdavo su "bidonėliu" jų pasiimti. Rudenį maistą pajvairindavo grybai. Dažnai su P. Tarasėna eidavome į Eigulių mišką Karmėlavos link pagrybauti. Kelias iki miško nebuvo artimas, eidavome pėstute, šnekučiuodamiesi. P. Tarasėna mielai dalindavosi gyvenimo įspūdžiais, kalbėjo apie krašto padėtį ir prognozuodavo tolesnį Lietuvos likimą.

P. Tarasėna gerai pažinojo grybų rūšis ir aš dažnai būdavau nustebintas, kad jis imdavo ir tokius grybus, kurių mes aukštadvariečiai niekada neimdavome. Rinkdavo ir kiek pakirmijusius, juokaudamas: "balta kirmėlaitė bus vietoj spirgo", o to spirgo daugeliui mūsų tuomet tikrai labai trūkdavo.

Vokiečių okupacijos metais jokie archeologiniai lauko tyrinėjimų darbai nebuvo vykdomi. Tik 1943 m. abu su P. Tarasėna dalyvavome archeologinėje žvalgomojoje ekspedicijoje po Panevėžio apskritį. Ekspediciją suorganizavo Panevėžio kraštotyros muziejus, kuriam tada vadovavo dabar žinomas grožinės literatūros vertėjas Dominykas Urba, prieš tai dirbęs Kaune V.D. Kultūros muziejaus istoriniame skyriuje. Didesnių darbų ekspedicijos metu nenuveikėm, tam neturėjome ir sąlygų. Lengvajį

automobilį savaitei davė Panevėžio miesto burmistras. Ekspedicijos tikslas buvo aplankyti Panevėžio apskrities ribose žinomiausius archeologinius paminklus. Aplankėme 1938 m. tyrinėtą Upytės kapinyną, Čičinsko kalną, Ūliūnų, Berčiūnų, Pakalniškių, Raginėnų ir kitų vietovių paminklus. Raginėnuose iškasėme vieną pilkapį be palaidojimų. Galimas dalykas, kad pakliuvo J. Basanavičiaus anksčiau kastas pilkapis. Kasėm patys. Be to, keletą kapų atkasėm Pajuostėje, prie pat Panevėžio, ariamame XV-XVI a. kapinyne. Tai buvo vienintelė archeologinė išvyka karo metu.

1948 m. balandžio mėn. man su šeima išsikėlus dirbti į Vilniaus universitetą ir Mokslų akademijos Istorijos institutą, archeologijos skyriui pradėjo vadovauti R. Jablonskytė-Rimantienė. Liko skyriuje dirbti P. Tarasenka. Tačiau mano ryšiai su P. Tarasenka nenutrūko iki pat jo mirties. Rašant "Lietuvos archeologijos bruožus", dažnai tekdavo važiuoti į Kauną, rinkti tam leidiniui medžiagą ir iliustracijas. Tekdavo pas P. Tarasenką ir pernaktoti.

Vieną kartą teko būti pas P. Tarasenką, kai pas jį kalėdoti atėjo stačiatikis šventikas. Gerai žinojau katalikų dvasininkų kalėdojimo papročius, todėl buvo įdomu palyginti su stačiatikių apeigomis. Šventiko buvo laukiama, paruošta iškilminga vakarienė. Šventikas atėjo vienas su liturginiais rūbais. Įėjęs į vidų prieš ikoną balsu skaitė maldas atskirai už šeimos tėvą, atskirai už motiną ir atskirai už kiekvieną šeimos narį. Maldoje minėjo kiekvieno vardą, matyt, iš anksto tam jau buvo pasiruošęs, nes nė vieno vardo nesumaišė. Visi klausėsi maldų stovėdami. Šventikas skaitydamas maldą lenkėsi ikonai ir kiekvienam išvardytam bei visiems keturiems kambario kampams. Po maldų su visais pasisveikino. Po to buvo pakviestas prie vaišių stalo. Buvau jam pristatytas kaip svečias ir drauge pakviestas vaišių. P. Tarasenkos šeima buvo tikinti ir laikėsi visų tradicijų. Šeimnininkas buvo labai mandagus, atidus, šventikui patarnavo.

P. Tarasenka buvo šeimos galva pilna to žodžio prasme. Visi ūkiniai rūpesčiai gulė ant jo pečių. Kai pradėjau lankytis pas jį, pastebėjau, kad jis buvo ir vyriausias virėjas. Kartą netikėtai užėjęs aptikau jį verdantį pietus. Jis tik šelmiškai nusišypsojo. Visiems Kauno gyventojams buvo sunkūs pirmieji pokario metai. Ypač buvo sunku su maistu ir drabužiais bei apavu. Vieną kartą, kai P. Tarasenka ėjo buv. Karo muziejaus direktoriaus pareigas, jis buvo pakviestas į kažkokį kultūros darbuotojų pasitarimą. Grįžęs iš pasitarimo pasigyrė, kad susirinkusieji buvo pavaišinti

arbata ir svieste keptomis bulvėmis, ypač buvusios skanios bulvės...

P. Tarasenka pats labai kukliai gyveno. Bute nebuvo jokios prabangos. Dėvėdavo paprastą kuklų drabužį, į darbą vaikščiodavo pėsčias. Teko jam išgyventi ir sunkių dienų. Ypač jis sunkiai pakėlė ankstyvą dukters, vėliau ir sūnaus mirtį.

Kaip mes visi, taip ir P. Tarasenka materialiai ypač sunkiai vertėsi vokiečių okupacijos ir pirmaisiais pokario metais. Net likvidavo savo biblioteką. Archeologinę literatūrą pasiūlė įsigyti man. Nors pats sunkiai verčiau, bet pasiūlymas buvo toks viliojantis, kad mielai jį priėmiau, tuo labiau kad P. Tarasenka perleido knygas už 500 markių išsimokėtinai. Tarp knygų įsigijau jo paties parašytas knygas, kaip "Gimtoji Senovė", "Priešistorinė Lietuva", "Lietuvos archeologijos medžiaga", L. Kšivickio "Žemaičių senovė" lenkų ir lietuvių kalba, kelis toms "Tauta ir žodis", keletą A. Spycyno knygų. Iš mano įsigytų knygų buvo ir Baltarusijos mokslų akademijos "Pracy" trys tomai, šis leidinys išliko tik privačiose bibliotekose. Po 1930 m. Baltarusijos mokslų akademijos išvaikymo ir žmonių suėmimų visi leidiniai buvo sudeginti. "Pracy" tomuose buvo vertingas Liaudansko darbas apie Smolensko srities piliakalnių, kuris mokslinės vertės nenustojo ir dabar.

Iš P. Tarasenkos įsigytos knygos buvo man labai reikalingos dėstant archeologiją Vilniaus universitete ir apskritai moksliniame darbe. Turiu jas ir dabar, išskyrus kelias prarastas, paskolinus jas pasinaudoti studentams ir kolegoms archeologams. Tačiau ir toliau P. Tarasenka ryšių su archeologija nenutraukė. Jis dažnai atvykdavo su reikalais į Vilnių, kviesdavome jį į archeologų ataskaitines konferencijas, į archeologines ekspedicijas. 1949 m. aš pirmas iš Mokslų akademijos darbuotojų ruošiausi ginti kandidatinę disertaciją. P. Tarasenka man labai daug padėjo. Jis išvertė mano darbą į rusų kalbą ir buvo vienas iš oponentų.

1949 metai svarbūs Lietuvos archeologinių tyrinėjimų istorijai tuo, kad tais metais Leningrade įvyko TSRS mokslų akademijos materialinės kultūros istorijos ir visuomeninių mokslų skyriaus archeologų plenumas, skirtas Pabaltijo kraštų archeologijai. Tai buvo pirmas oficialus Lietuvos, Latvijos ir Estijos archeologų pripažinimas. Šis plenumas buvo labai svarbus tolesniam Pabaltijo šalių archeologijos mokslo vystymuisi. Pabaltijo archeologai pirmą kartą gavo progos susipažinti su Lietuvos, Latvijos ir Estijos archeologijos mokslo padėtimi, tolesniais planais ir suciti į kontaktą su pačiais archeo-

logais. Galiu pasakyti, kad to meto TSRS archeologai pamatė esant Pabaltijyje savų nacionalinių kadru ir liovėsi mokyti baltų archeologijos, kurios jie patys nežinojo. Plenume dalyvavome su atitinkamais pranešimais visi 4 to meto Lietuvos archeologai: P. Tarasenka, R. Jablonskytė, R. Volkaitė-Kulikauskienė ir aš.* Turėjome progos susipažinti su Leningrado muziejais, universitetu, Ermitažu ir jo aukso saugyklomis, lankytis operos ir baleto teatre, kuriame pirmą kartą teko pamatyti baletą "Raimonda".

Labai buvo svarbūs asmeniškai kontaktai: be jau mums pažįstamo G.B. Fedorovo, su kuriuo du mėnesius lankėme Žemaitijos archeologijos paminklus, turėjome progos susipažinti su to meto TSRS MA Archeologijos instituto direktoriumi A. Udalcovu, Slavistikos instituto direktoriumi P. Tretjakovu (abu jie buvo mano mokslinio darbo vadovai), kitais žymiausiais to meto Maskvos, Leningrado, Kijevo, Minsko, Talino ir Rygos archeologais, tokiais kaip B. Rybakovu, M. Artamonovu, S. Kiseliovu, T. Passek, A. Briusovu, M. Kargeriu, P. Efimenko, V. Raudoniku, taip pat baltarusiu V. Tarasenka ir K. Polikarpovičiumi, latviais E. Šnore, E. Brivkalne, J. Daiga ir kt.

Malonų siurprizą padarė mūsų delegacijai Latvijos archeologai. Iki plenumo su latvių archeologais neturėjome jokių ryšių. Iki 1940 m. apskritai latviai į lietuvius žiūrėjo iš aukšto, laikė save pranašesniais už mus. Buvome maloniai nustebinti, kai mus Leningrado geležinkelio stotyje latvių archeologai pasitiko su gėlėmis. Tai buvo labai gražus latvių archeologų gestas. Nuo to laiko užsimezgė tolesni draugiški bendradarbiavimo ryšiai, kurie tęsiasi ir dabar.

Mūsų atžvilgiu draugiškai pasielgė ir prof. V. Raudonikas. Priejęs prie mūsų delegacijos jis šypsodamasis pareiškė "Raudonikas, litovskogo proischozdenija". Iki tol apie Raudoniką žinojau tik iš jo knygos "Pervobytnoje obščestvo" ir spaudoje paskelbtų straipsnių apie Ladogos tyrinėjimus. Nors jo pavardė buvo lietuviška, bet kad jis pats save laikė lietuvių kilmės - nežinojome. Apskritai reikia pasakyti, kad Leningrado plenumas turėjo teigiamos reikšmės Pabaltijo tautų archeologijos mokslui tolesnei raidai. Mūsų pozicijos įsitvirtino Lietuvoje, nes tuo metu į archeologijos mokslą žiūrėta daugiau negu priešiška.

Iš plenumo prisiminimų liko tik kelios nuotrupos. P. Tarasenka šiame plenumo buvo gana svarbi figūra. Jis skaitė pranešimą apie Lietu-

vos piliakalnius, be to buvo vertėjas tarp mūsų ir rusų archeologų. Mano pranešimas buvo rašytas rusiškai romėniškom raidėm, žodžius sukirčiavo akademijos prezidento sekretorė p. A. Biliūnienė. R. Jablonskytės pranešimą rusiškai perskaitė pats P. Tarasenka.

Kelionė, neįprastos gyvenimo sąlygos bei svetima, pilna įspūdžių aplinka veikė mūsų psichiką ir fizinę būklę. Juk buvimas Leningrade pirmą kartą, lankymas jo muziejų ir paminklų buvo be galo įdomus ir naudingas įvykis. Užtat sunkoka buvo klausytis pranešimų, nuovargis nugalėdavo ir P. Tarasenką. Kartais pranešimų metu jis "sverdavo kalakutus", tai sukeldavo mums tylų juoką ir šypsenas. Dabar tą patį darome ir mes patys, sulaukę tokių metų, kurių buvo tuomet P. Tarasenka.

Įsimintina 1952 m. vykdyta archeologinė ekspedicija, kurioje dalyvavo P. Tarasenka. Tais metais Mokslų akademijos Istorijos instituto archeologai, iki tol apžvelgę Žemaitiją, Aukštaitiją, Kauno HES rajoną, ryžosi pažiūrėti, kas gi yra mūsų vadinamoje Užnemunėje, arba Suvalkijoje ir Dzūkijoje. Iki to laiko Užnemunė archeologams buvo "nežinoma žemė". Nepaisant kai kurių J. Basanavičiaus straipsnių bei J. Radziūkino darbelio apie Suvalkijos piliakalnius, kitos medžiagos nebuvo sukaupta. Užnemunės archeologinių paminklų tyrinėjimų būtinumą paskatino ir Lenkijos archeologų darbai, pradėti vykdyti Suvalkų srityje. Norint darbus plėsti ir koordinuoti su jotvingių istorijos tyrinėjimais Lenkijoje, būtina buvo žinoti, kas dar mūsų Užnemunėje yra išlikę.

Į ekspedicijos darbą buvo pakviestas ir P. Tarasenka. Žinodami jo topografinius sugebėjimus (šioje srityje jis dirbo tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje), pakvietėme jį matuoti ir braižyti piliakalnius. Ekspedicijoje be manęs dar dalyvavo A. Tautavičius, O. Navickaitė-Kuncienė, A. Grybauskaitė-Jankevičienė ir kiti.

Pagrindinis ekspedicijos darbas vyko birželio mėn. pirmoje pusėje. Pirmą kartą susipažinome su nuostabiais Užnemunės piliakalniais. P. Tarasenka ne tik braižė planus, bet ir atidžiai žvalgė jų aplinką, rinko paviršiuje aptinkamas puodų šukes bei kitus radinius ir pats sau atskirai aprašinėjo kiekvieną piliakalnį. Vieną egzempliorių rašė ekspedicijos ataskaitai, kitą - sau. Ekspedicijos dalyviai neužmiršo ir mūsų mažų nuotykių birželio 13 d. Akmeninėje, kur P. Tarasenka buvo pilnas jumoro ir energijos. Mus stebino jo nepaprastas atidumas ir darbštumas. Jis keldavosi labai anksti. Kai mes visi

* Pranešimai atspausdinti leidinyje Краткие сообщения института истории материальной культуры АН СССР. М., 1952. Вып. 42. С. 86-91.

dar miegojome, jis jau sėdėdamas mokyklos suole tvarkė užrašus, braižė planų švaresnius. Ekskursijos metu pastebėjome, kad P. Tarasenska daug rūkė, beveik be perstojo. Tas pakenkė jo sveikatai. Kaip šios ekspedicijos darbo rezultata P. Tarasenska paruošė darbą "Užnemunės piliakalniai", kurį dar gyvas būdamas įteikė leidyklai, tačiau darbas, kaip "ideologiškai neaktualus", nebuvo išleistas. Šio darbo rankraštis dabar yra Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraštyne. Tomą sudaro 246 puslapiai kartu su nuotraukomis ir brėžiniais.*

Grįždami po ekspedicijos užsukome į P. Tarasenkos sodybą Kaune. Visi buvome nuoširdžiai priimti, pavaišinti P. Tarasenkos gamybos serbentų vynu, pamokyti, kaip galima pačiam tokio vyno pasidaryti. Jo receptūra teko ir man jaunystėje pasinaudoti.

Šį savo prisiminimų žiupsnelį norėčiau užbaigti trumpai primindamas P. Tarasenkos archeologinius tyrinėjimus bei mokslinius ir mokslo populiarinimo darbus.

Tik ką susipažinęs su P. Tarasenska 1936 m. iš J. Puzino patyriau, kad P. Tarasenska specialiai archeologijos mokslų nėra ėjęs. Buvo paplitusi pažiūra, kad jis yra tik archeologijos mėgėjas. Mano ano meto studento požiūriu, tai buvo didelis minusas. Mėgėjas yra mėgėjas. Tačiau susipažinęs su P. Tarasenkos spausdintais darbais bei jo rankraštyne, o ir bendraudamas su juo, turiu pasakyti, kad duok Dieve kiekvienam mūsų turėti tiek žinių iš archeologijos, kiek jų turėjo P. Tarasenska. Tai puikiai matyti iš jo knygos ličiama archeologijos problemų bei darbus ruošiant panaudotos literatūros. Pavartykime tik tokius jo darbus, kaip "Gimtoji senovė", "Priešistorinė Lietuva", "Lietuvos archeologinė medžiaga", "Pėdos akmenyje", "Lietuvos piliakalniai", kad įsitikintume plačiu archeologinės ir istorinės literatūros pažinimu ir pamatykime jautrų jo požiūrį į to meto Lietuvos archeologijos padėtį bei problemas (žr. antrą šio straipsnio dalį).

Tiesa, kai P. Tarasenska tyrinėjo Velikuškių, Vozgėlių, Pakačinės, Mielonų piliakalnių, archeologijos kasinėjimų metodika nebuvo tobula. Daugiausia P. Tarasenska vadovavosi A. Spicyno nurodymais. Jam tuomet spaudoje buvo pareikšta priekaištų dėl kasinėjimų metodo "šurfais" ir dėl netikslios faktų interpretacijos. Tačiau tada buvo praktikuojamas toks kasinėjimų metodas. Iš laiko rėmų išsiveržė tik generolas VI. Nagevičius, kuris beveik tuo pačiu laiku

kasinėjo Apuolės ir Impilties piliakalnius. V. Nagevičiaus kasinėjimai 1928-1932 m. gali būti pavyzdžiu ir dabartiniams mūsų archeologams.

P. Tarasenska visą savo gyvenimą siejo su Lietuvos archeologija. Jis išvaikščiojo visą Lietuvos žemę, aplankė daugumą Lietuvos piliakalnių ir kitų archeologinių paminklų, rašė straipsnius apie būtinumą juos išsaugoti, mokė, kaip rinkti apie juos žinias. Iki pat savo gyvenimo pabaigos buvo kviečiamas ir laukiamas mokyklose, muziejuose. Jo knygos, skirtos jaunimui, ne vieną paskatino tapti archeologu. Lietuva niekad neužmirš jo vardo ir nuopelnų. Jis tapo Lietuvos archeologijos mokslo tėvu! Minint jo šimtąsias gimimo metines mes tik su pagarba ir dėkingumu galime tarti: "Non omnes moriar"!

II. PETRO TARASENKOS MOKSLINĖ-KRAŠTOTYRINĖ VEIKLA LIETUVOS ARCHEOLOGIJOS BARUOSE

Petras Tarasenska paliko daug vertingų straipsnių ir stambesnių darbų, skirtų Lietuvos archeologijai. Šią mokslo šaką susidomėjo labai anksti, dar besimokydamas Panevėžio mokytojų seminarijoje, kai į jo rankas pateko Romanovo knyga "Drevnosti severozapadnogo kraja", kurioje buvo aprašyti ir kai kurie Lietuvos archeologiniai paminklai bei paskiri radiniai. Paties P. Tarasenkos žodžiais tariant, darbas jį taip sudomino, kad jį išmoko kone atmintinai.**

1912 m. P. Tarasenska baigė mokytojų seminariją ir pradėjo dirbti Aluntos pradžios mokykloje. Jaunas dvidešimtmetis mokytojas nori perteikti savo žinias mokiniais. Jis parodo jiems akmeninį kirvuką. Ir štai netikėta mokinų reakcija: kitą dieną jie sunėsa savo mokytojui net 30 kirvukų. Tai buvo P. Tarasenkos pirmoji archeologinė kolekcija, kuri vėliau, jam išėjus į kariuomenę, dingo.

Mokytojaudamas P. Tarasenska susipažino ir su F.V. Pokrovskio darbais, ypač jį sudomino sudaryti šio autoriaus Kauno ir Vilniaus gubernijų archeologiniai žemėlapiai, turėję neabejotiną įtakos jo tolesniems darbams. Tačiau 1914 m. kilęs karas nutraukė jo domėjimąsi archeologija. P. Tarasenska mobilizuojamas į carinę armiją.

1917 m. gruodžio mėnesį demobilizuojamas ir skiriamas mokytojauti į Pskovą. 1918-1919 metais, dirbdamas mokytoju Pskove, vėl grįžta prie savo mėgiamos archeologijos. Pskovo peda-

* Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraštynas. Fondas Nr. 235.

** P. Tarasenkos 1957 m. A. Tautavičiui rašytas laiškas. Žr. Lietuvos mokslų akademijos rankraštynas. F. 235-504. Ir toliau remiamasi šia trumpa paties P. Tarasenkos rašyta autobiografija.

goginiame institute P. Tarasenka klauso žymaus rusų archeologo A. Spicyno paskaitų, lanko istorijos muziejų, bibliotekoje skaito archeologinę literatūrą, ypač gilinasi į A. Spicyno ir V. Gorodcovo darbus. Taip jis įgyja vis daugiau ir daugiau žinių iš archeologijos srities, kurios jam labai pravertė 1919 metais sugrįžus į Lietuvą. Tiesa, ir čia, apsigyvenęs Lietuvoje, viso savo laiko jis negalėjo skirti archeologijai. 1919-1932 m. P. Tarasenka tarnavo Lietuvos kariuomenėje ir laisvalaikį aukėjo savo mėgiamai sričiai. Tačiau ir tokiomis sąlygomis jis padarė didelį darbą.

1. PIRMIEJI P. TARASENKOS DARBAI

Grįžus į Lietuvą, pirmasis P. Tarasenkos rūpestis buvo susipažinti su archeologiniais paminklais. Jis lanko juos, aprašinėja, kaupia duomenis būsimiesiems savo darbams. Būdamas romantiškos prigimties jis žavisi Lietuvos gamta, nesigaili jai gražiausių žodžių. "Graži Neries upė, graži ir Šventoji! Šviesia ir šalta vaga vingiuoja jos tarp kalnų ir kalnelių, miestų ir miestelių ir nebesuskaitomų Lietuvos kaimų, skaisčios bangos liūliuoja, dainuoja ar ir patylomis su aukštais krantais šnibždasi. O krantas tamsiu mišku apaugęs stovi lyg ko susimąstęs, atidžiai klauso bangų ir ilgai jas draugiškai lydi. Tai kažin ko išsigandęs, iš kranto nuo upės nubėga šalin ir sustoja, tai vėl, pasiilgęs bangų dainelių ir kalno paramos kitame upės krante, metasi vienas į kitą. Krūtinėmis upę suspaudžia ir bangoms laisvai dainuoti nebeleidžia. Pyksta bangos, užia ir marma, ir skubina si į lygią platumą...

Įdomus kampelis ne vien tik savo gamtos gražumu, bet ir kitu žvilgsniu, gausumu įvairių senovės liekanų. Vienus jų pats aplankiau 1921 m., apie kitus girdėjau; bet giliai sužavėtas ir pačiais paminklais, kurie tiek primena vaizdą ir garsios praeities, ir skurdžiu jų palikimu, kartais paniekinimu, nes jau baigia nykti" [1, p. 574-575].

Šios kelionės metu jis aplanko 6 piliakalnius (3 iš jų nupiešia), 10 milžinkapių (pilkaplių) ir jų grupių, 10 senkapių, 23 akmens amžiaus stovyklas, 9 įvairius kitus archeologinius paminklus, sudaro aplankytų paminklų žemėlapi. Vertingi jo aprašyti pasakojimai, padavimai apie piliakalnius. Randame įdomų padavimą apie Kernavės piliakalnį, apie auksinį Perkūno stabą, prasmegusį drauge su pilies mūrais kalno gilumon.

Petras Tarasenka ne tik lanko paminklus, bet ir pradeda apie juos rašyti, populiarinti. Tai daryti jį skatino bloga to meto archeologi-

jos padėtis Lietuvoje. Nebuvo archeologų specialistų, paminklai palikti likimo valiai. Tokia padėtis P. Tarasenką neramina, jis nori visuomenę supažindinti su seniausiais nepakartojamais Lietuvos istorijos šaltiniais. Jam rūpi paminklų apsauga. Tais pačiais 1921 m. pasirodė bene pirmas jo straipsnis "Valiulio akmuo" [2, p. 79-80]. Jame greičiausiai aprašytas jo tėviškės laukuose - Karališkiuose, dabar Molėtų rajone buvęs akmuo, kuriame buvo iškaltas lankas, strėlės, mėnulio, saulės ir kryžiaus ženklai [3, p. 73].

Jau pirmaisiais savo veiklos metais jis bando sudaryti archeologiniams paminklams tyrinėti programą, kurią jis skelbia periodiniuose leidiniuose [4, 5, p. 177-179]. Kiekvienais metais gausėja jo rašytų straipsnių. Jų randama įvairiuose to meto periodiniuose leidiniuose. Labai platus nagrinėjimų klausimų ratas. Jis rašo senovės paminklų pažinimo, muziejų klausimais, kreipiasi į visuomenę prašydamas sudaryti archeologinį žemėlapi, suprasdamas didžiulę tokio darbo reikšmę. Keliami etniniai klausimai. Tačiau turbūt daugiausia straipsnių skirta piliakalniams. Ne veltui P. Tarasenka laikomas Lietuvos piliakalnių tyrinėtoju. Nuo 1923-1924 metų pasirodo net po keliolika straipsnių per metus [6, p. 235-241]. Straipsnių gausumu ypač išsiskiria 1924-1928 metai. Tačiau kartu jis kaupia medžiagą stambesniems darbams, ties kuriais stabtelėsime kiek plačiau. 1925 metais pasirodo jo pirmoji knyga "Gimtoji senovė" (7). Galima sakyti, kad tai pirmas archeologijos vadovėlis lietuvių kalba. "Autoriaus žodyje" P. Tarasenka atkreipė dėmesį į archeologinės medžiagos rinkimo ir pažinimo reikšmę. "Trūkstant populiarios specialios literatūros lietuvių kalboje, šiuo savo darbu, nebūdamas mokslininkas specialistas, noriu patarnauti mūsų visuomenei, ypač jaunimui, pateikdamas elementariausių žinių apie mūsų senovės paminklus ir metodus, kurie parodo, koku būdu jų sistemingai reikia ieškoti ir tyrinėti" [7, p. 5].

Pirmame darbo skyriuje "Senovė ir jos pažinimas" autorius trumpai supažindina skaitytoją su pirmųjų žmogaus kultūros raidos periodais: akmens amžiumi, vario ir žalvario laikmečiu, geležies kultūros laikmečiu. Toliau pateikiama trumpa tyrinėjimų istorija, išvardijami pirmieji tyrinėtojai: danas Ch. J. Thomsenas, švedas O. Montelius, L. Juzevičius, E. ir K. Tiškevičiai, A. Kirkovas, J. L. Kraševskis, M. Balinskis, S. Daukantas, F. Pokrovskis, L. Kšivickis, A. Spicynas, E. Volteris, J. Radziukynas ir daugelis kitų [7, p. 8-11]. Tai

rodo P. Tarasenkos apsiskaitymą ir gerą to meto autorių darbų pažinimą.

Antrame darbo skyriuje "Lietuvos medžiaginiai archeologijos paminklai" autorius aptaria archeologinius paminklus, suskirstydamas juos į nejudamus ir judamus [7, p. 17-89]. Šio suskirstymo laikomasi ir dabar. Prie pirmųjų skiriami piliakalniai, alkavietės, senovės sodybvietės, senieji keliai bei brastos, kurganai, pylimai ir visa tai, kas gali būti stebima pačioje gamtoje. Prie judamų paminklų priskiriami įvairūs dirbiniai, kuriuos pagal autorių sudaro "akmens padarai, stiklo ir gintaro padarai, metalų padarai, molio padarai, organiniai padarai" ir pan. Apskritai tai įvairūs archeologiniai radiniai, iš kurių sudaromi archeologiniai rinkiniai. Skyrius gausiai iliustruotas piešiniais, nuotraukomis, brėžiniais. Tai pats didžiausias ir pagrindinis darbo skyrius.

Trumpame trečiame skyriuje "Istorinės archeologijos paminklai Lietuvoje" autorius glaustai aptaria jau rašytinės istorijos paminklus, kaip pilių liekanas, senas bažnyčias, sinagogas, koplyčias, bokštus, senuosius dvarų rūmus, varpus, pinigus, net gyvenamuosius trobesius, pasižyminčius istoriniais atminimais ir kt. Skyrelyje aptinkame Paco rūmų griuvėsių Jezne piešinį, ankstyvųjų lietuviškų monetų piešinius. Trumpi ir kiti skyreliai, skirti tautodailei [7, p. 94] bei tautosakai [7, p. 95-97].

Darbe daug patarimų ir nurodymų, kaip rinkti archeologinę medžiagą, surinktą - klasifikuoti, saugoti, net konservuoti. Nurodoma net konservavimo medžiaga ir būdai, kuriais turėtų būti vykdomas šis darbas. Didelį dėmesį P. Tarasenka skyrė archeologijos žemėlapių sudarymui. Specialiame skyrelyje [7, p. 105-108] pateikia topografinių ženklų lentelę bei ženklus atskiroms paminklų rūšims žymėti. Knyga baigiama praktiškais patarimais, kaip pasiruošti ir kaip vykdyti archeologinių paminklų paiešką. Iš knygos gale pateikto rekomenduojamos literatūros sąrašo matyti P. Tarasenkos geras ir platus istorinės-archeologinės krypties darbų pažinimas. Nurodoma net 81 pozicija.

Praėjus vos porai metų P. Tarasenka išleidžia antrą didesnę labai svarbų darbą "Priešistorinė Lietuva" [8]. Tai darbas, skirtas mokykloms. Autorius norėjo, "kad jis būtų ne tik vadovėlis, bet ir sisteminimo darbo vadovu tiek mokytojui, tiek mokiniams, padedančiu tirti savo apylinkes ir viso krašto praeitį" [8, p. 1]. Knyga 140 puslapių, gausiai iliustruota. Joje randame iš viso 80 nuotraukų, piešinių, brėžinių ir planelių. Kai kurios iliustracijos ir šiuo metu labai vertingos. Knyga susideda iš 8 sky-

rių, kurių didesnieji dar suskirstyti mažesniais skyreliais. Kadangi darbą autorius traktavo kaip vadovėlį, kiekvieno skyrelio gale skyrium nurodoma šiuo klausimu literatūra, duodamos praktinio tyrinėjimo darbo užduotys, pateikiami klausimai, į kuriuos atsakant geriau įsisavinama išdėstyta medžiaga.

Knyga pradeda geologine žemės praeities istorija. Kituose skyriuose (2-4) autorius supažindina su priešistorinių laikų tyrimų mokslais - geologija, antropologija, kalbotyra. Išdėstomi to meto duomenys apie žmogaus kilmę, nurodant, kad seniausi Europos gyventojai buvo neandertaliečiai, orinjako bei kromanjono žmonės. Tuomet dar nebuvo žinomi tokie radiniai, kaip pitekanthropų homo habilis ar į juos panašių žmogaus protėvių liekanos. Čia galima nurodyti įsivėlusią klaidelę apie neandertalietį, kurio liekanos buvo surastos Vokietijoje, o ne Prancūzijoje, kaip nurodoma darbe [8, p. 23].

Penktoje stambesniame darbo skyriuje, skirtame akmens amžiui, pirmiausia labai trumpai aptariamas paleolito laikotarpis, pailiustruotas kumštinio pleišto, surasto Lietuvos pietuose, piešiniu (Nr. 15) ir Obšrutų kaime surasto kaulinio įrankio su įstatytais titnaginėmis geležtėmis nuotrauka. Žymiai plačiau apžvelgiamas neolito laikotarpis, iš kurio žinota gausesnė ir įvairesnė medžiaga. Skyrelyje aptariamos gyvenvietės, būstai, paliečiami socialiniai klausimai, tikėjimas. Užsimenama apie polių statybą. Esą tokia gyvenvietė buvusi Vaitkaičių kaimo durpyne buv. Laukuvos vls., Tauragės apyl. [8, p. 47]. Plačiai aptariami akmens amžiaus ginklai, įrankiai ir kiti dirbiniai, gausiai juos pailiustruojant. Sukelia abejonių teiginys, kad neolite, be gintaro dirbinių, jau buvo žinomi stiklo karoliai bei priskirti neolitui Moškėnų piliakalnyje surastieji kauliniai karoliai. Tačiau P. Tarasenka buvo bene pirmasis mūsų archeologas, kuris pabandė atskleisti to meto Lietuvos gyventojų religiją [8, p. 60-64]. Pagal autorių Lietuvoje gyvenę neolito žmonės savo mirusiųosius degino, savo teiginį čia pat paremdamas vieno tokio degintinio kapo su urna iš Samuliavos, buv. Žaslių vls. piešiniu (pieš. 30). Kartu pažymi, kad laidoti ir nesudeginti lavonai. Prie religinio kulto reikmenų P. Tarasenka priskiria akmenis-fetišus. Juos pailiustruoja stabakuliais, 1924 m. rastais Kretingoje ir kitur.

Apžvelgęs akmens amžių Lietuvoje, P. Tarasenka kelia klausimą, kas Lietuvos krašte gyveno akmens gadynei pasibaigus [8, p. 66]. Jo nuomone, "akmens kultūra" pajūryje ir žemaičiuose baigėsi II-III amžiuje Kristui gimus, o

Lietuvos rytuose ji dar viešpatavusi V-VII amžiais. Esą tik VI-VII amžiais Kristui gimus Lietuvoje įvykęs kultūrų pasikeitimas. "Plačiai viešpatavusi lig to laiko Lietuvoje akmens galdynės kultūra gana greit užleido vietą atneštai čion iš pietų metalų kultūrai" [8, p. 67]. Autoriaus nuomone, akmens amžiuje Lietuvoje gyventa suomių giminės tautų, ir tik "metalo kultūra skirtina lietuvių "aisčių" giminės tautoms, apsigyvenusioms Lietuvoje tik V-VII amžiuje po Kristaus gimimo" [8, p. 68]. Labai mažai paskyręs vietos klausimui "Bronzos, geležies ir romėnų kultūros galdynių liekanos mūsų krašte", aptariamam šeštame darbo skyriuje [8, p. 67-74], pagrindinį dėmesį P. Tarasenka sutelkia etniniam klausimui, plačiai išdėstytam pačiame didžiausiam septintame darbo skyriuje. Jis remiasi J. Basanavičiaus ir K. Būgos teorijomis, tačiau čia pat pasisako, kad jis pritaria pastarajai. P. Tarasenka plačiai atpasakoja K. Būgos teoriją, pabrėždamas ir tą faktą, kad "dar V-VII šimtmečiais prieš Kristaus gimimą aisčių prokalbė yra suskilusi į dvi kalbas - vakariečių ir rytiečių, kurių kiekviena buvo suskilusios dar į kelias tarmes. Vakariečių aisčių kalbą sudarė prūsų, jotvingių tarmės ir kitos, rytiečių - lietuvių, latvių, žiemgalių, sėlių, kuršių ir kitų" [8, p. 85]. Šis procesas parentas kalbiniais duomenimis ir pailiustruotas brėžiniu (42 pieš). Savo samprotavimus apie aisčių gyvenamus plotus, genčių ribas paremia K. Būgos sudarytais ir čia pat darbe pailiustruotais žemėlapiais. Nepalieka nuošalyje aisčių kaimynų klausimo, paliesdamas ir slavų ekspansiją į aisčių gyvenamas vietas. Kalbinius duomenis P. Tarasenka bando parenti archeologine medžiaga, tokiomis A. Spicyno išskirtomis kultūromis, kaip Klaipėdos, Raginėnų, Vilniaus pilkapių kultūra ir kt. Panaudoja ir negausius tuo metu turėtus antropologinius duomenis. Kituose poskyriuose nagrinėjami tokie klausimai: "aisčių būdas ir jų ekonominė būklė", "aisčių visuomeninis ir politinis susitvarkymas", "aisčių religija". Autorius visur akcentuoja aukštą lietuvių kultūrą. Įdomiai samprotauja apie to meto visuomeninius santykius. Esą bendri savitarpio santykiai jungė gimines į tautinius vienetus - kiltis, kurios, grėšiant bendram pavojui, jungdavosi į organizuotas bendruomenes-valstybes. Pavojui praėjus, valstybės vėl iširdavo, ir aisčiai vėl gyvendavo atskiromis giminėmis ir kiltimis" [8, p. 110]. Čia pat jis pateikia senovės aisčių pilies rekonstrukciją. P. Tarasenka daro išvadą apie tai, kad daugelis piliakalnių-pilių davė pradžią tokiems miestams, kaip Vilnius, Kaunas, Vilkmėrgė. Kitur tos pilyys yra nustojusios

savo reikšmės, tai - Veliuona, Įpiltis, Gondinga, Apuolė. Jis išskiria ir organizuotas gynimosi sritis, kur aplink didesnę piliakalnį aptinkama eilė mažesnių. Charakteringais pavyzdžiais nurodo Bakainių, Kernavės, Ariogalos, Punios piliakalnius [19, p. 113-114].

P. Tarasenka išdėsto savo mintis ir aisčių religijos klausimais [8, p. 116, 122]. Pažymi, kad aisčiai gyvenę savo senojoje tėvynėje (jis atstovavo K. Būgos migracijos teorijai) pergyveno pirmąsčius animizmo ir fetišizmo religijų laikotarpius, o atsikėlę į Lietuvą išugdė tautinę religiją - mirusiųjų garbinimą, ilgainiui virtusį nekrokultu. Tikėjo palankiais ir nepalankiais dievais. Pastebi pas senuosius aisčius buvus saulės, medžių, ugnies, žalčio ir kitus kultus, įvairiais vardais vadinamų dievų. Ryšį su senovės aisčių religija autorius mato mūsų liaudies tautosakoje. Jis kalba apie buvusį organizuotą religinį kultą, kulto vietas-šventoves. Mini alkas, romuvas, aiškina jų paskirtį, nurodo konkrečias vietas, paremdamas savo teiginius vietovardžiais ir kalbos duomenimis. Trumpai stabteli ir ties senovės laikų aukurais - pėduotais akmenimis.

Savo darbo septintąjį skyrių, kuriame faktiškai išdėstomi Lietuvos archeologijos pagrindai, P. Tarasenka užbaigia istorinių laikų pradžios apibūdinimu (p. 122-132). Primena ankstyvasias rašytines žinias apie aisčius ir nusako jų tolesnį likimą. Esą pirmieji iš Lietuvos gyvenusių aisčių žuvo jotvingiai, kurie buvo niokojami "slavėnų-rusų ir mozūrų" ir XIII a. kaip atskira aisčių tauta nustojo figūravusi. Toliau paminėti prūsų likimą ir kryžiuočių bei kalavijuočių ordinų kovas prieš kitas aisčių gentis. Lietuvos valstybės įkūrėju P. Tarasenka laiko Mindaugą. Kultūros tęstinumą jis mato ne tik VI-XII, bet ir XIII-XIV bei XIV-XVI amžių senkapių medžiagoje. Pabrėžia ir iškelia dar kartą piliakalniuose įrengtų pilių reikšmę ir galią kovose su kryžiuočiais. Anot jo, ir sunkiose kovose lietuvių būta labai patvarių, negailėjusių nei darbo, nei laiko ginti savo krašto laisvei. Toliau aprašomi to meto piliakalnių įrengimai, ypač įvirtinimai, pailiustruojant atitinkamais piešiniais. Randame išlikusių pasakojimų ir padavimų apie juos bei apie mūrinių pilių atsiradimą. Pagaliau skaitytojui primenama dar apie vieną mažai žinomą paminklų rūšį - įvairius slaptus kelius, akmenimis grįstus kelius - kulgrindas.

Atsižvelgiant į darbo struktūrą, paskutiniąjame aštuntame skyriuje duodama patarimų apie tikrąjį darbą (8, p. 132-140). Čia vėl pabrėžiama literatūros reikšmė. Nurodoma, kaip kurti mokyklinius muziejus ir kaip jie turi būti tvarkomi. Kalbama apie mokyklos laikraštėlių būti-

numą, dienoraščių rašymą bei medžiagos tvarkymą. Neužmirštami netgi mokykliniai teatrai, kurie, anot P. Tarasenos, "praeities tyrime svarbų vaidmenį suvaidino". Raginama mokyklose kurti mokinių "praeities tyrėjų" draugijas.

1928 m. P. Tarasenka išleidžia knygą "Lietuvos archeologijos medžiaga". Tai bene svarbiausias autoriaus darbas, nenustojęs savo reikšmės ir dabar. Tai pirmas Lietuvos archeologinis žemėlapis lietuvių kalba. Jį paruošti P. Tarasenką paskatino F.V. Pokrovskio XIX a. gale išleisti Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų žemėlapiai. P. Tarasenka, kaupdamas medžiagą apie Lietuvos archeologijos paminklus, pamatė, kad F.V. Pokrovskio žemėlapuose pateikti duomenys labai nepilni. Antra vertus, po Pirmojo pasaulinio karo pasikeitė Lietuvos administracinis padalijimas. Rūpinantis paminklų apsauga, reikėjo turėti apie juos kuo tikslesnius duomenis. Tat P. Tarasenka ėmėsi šio didelio ir kruopštaus darbo, kaupdamas šaltinius apie naujus, niekur neužregistruotus paminklus. Tam jis daug keliauja, kreipiasi per spaudą į visuomenę prašydamas suteikti reikalingų žinių [9]. Knygą sudaro 358 p., 32 p. reziumė vokiečių kalba ir kartografuotas žemėlapis. Įžangoje autorius pažymi, kad medžiagą šiam darbui rinko daugiau kaip dešimt metų, tačiau nepretenduoja juo "į mokslo veikalus" [10, p. 1].

Darbą sudaro 6 skyriai. Pirmame skyriuje autorius pateikia plačią Lietuvos archeologijos tyrinėjimų istoriją nuo XVII a. iki 1926 metų, kuri apžvelgiama chronologiniais etapais: 1 - skyrius skirtas archeologijai Lietuvoje iki 1856 m.; 2 - archeologinės ir archeografinės Vilniaus komisijų veiklai apibudinti; 3 - 1865-1893 metų darbams aptarti; 4 - IX-am archeologų suvažiavimui Vilniuje; 5 - 1894-1906 metų ir 6 - 1918-1926 metų laikotarpiams apžvelgti. Šiame skyriuje yra žinių ir datų, kurios negali nedominti ir šių dienų mūsų archeologų. Antroje darbo skyriuje P. Tarasenka aptaria atskirus Lietuvos archeologijos laikotarpius bei paminklų rūšis, papildydamas ankstyvesniuose minėtuose darbuose pateiktas žinias.

Patį didžiausią tretįjį skyrių sudaro "Lietuvos archeologinių paminklų sąrašas" [10, p. 89-269]. Vietovardžiai surašyti abėcėlės tvarka, nurodant valsčių ir apskritį, kurioje jie yra. Labai trumpai nusakoma paminklo rūšis, ar jo grupė, nurodant šaltinį ar literatūrą, jei tokia yra. Autorius įspėja, kad vietų vardai, neturint vietovardžių žodyno, sunkiai sutikslinami. Į sąrašą įtraukti Klaipėdos ir Vilnijos kraštai. Vilniaus kraštui paliktas carinės Rusijos administracinis

padalijimas. Apskritai, kadangi administracinis padalijimas ne kartą yra keistas, kartais nelengva susigaudyti dėl vienos ar kitos vietovės tikslaus lokalizavimo.

Vertingas yra ketvirtas darbo skyrius "Bibliografija" [10, p. 270-311]. Kaip visur, taip ir iš šio skyriaus matyti autoriaus didelis darbštumas ir sąžiningumas. Jis pažymi, kad visos Lietuvos archeologijos medžiagą liečiančios literatūros negalėjo įtraukti. Pateiktą literatūros sąrašą jis savaip sugrupuoja. Pirmiausia nurodoma literatūra, liečianti bendruosius Lietuvos archeologijos klausimus, tyrinėjimų istoriją, žymių archeologų biografijas ir nekrologus. Atskirą skyrelį sudaro literatūra apie Lietuvos archeologinius paminklus ir jų tyrinėjimus. Ir pagaliau atskirame skyrelyje pateikiama literatūra apie istorinių pilių griuvėsius, numizmatiką, sfragistiką, heraldiką ir histologiją. Kadangi literatūros sąrašas sudarytas tematinio principu, kartais susidaro keblumų ieškant vieno ar kito darbu pagal nuorodą.

Pentasis skyrius [10, p. 312-358] padeda skaitytojui orientuotis pridėtame prie darbo žemėlapyje, išleistame 1:450000 masteliu. Šiame skyriuje telpa terminų žodynas ir sistemingas archeologinių paminklų sąrašas, sudarytas apskritimis. Kiekvienos apskrities paminklai sugrupuoti chronologiškai ir pagal paminklų rūšis.

Pasirodžiusi P. Tarasenos knyga "Lietuvos archeologijos medžiaga" greit buvo pastebėta visuomenės ir susilaukė teigiamo įvertinimo. Pasirodė nemaža recenzijų. Knygą recenzavo A. Balyš [11], V. Biržiška [12], A. Mikaitis [13] ir E. Volteris [14].

Taigi per trejus metus (1925-1928) pasirodė pirmosios ir pačios didžiausios Petro Tarasenos knygos - akivaizdus įrodymas didelio ir įtempto autoriaus darbo. P. Tarasenka, matydamas apgailėtiną to meto Lietuvos archeologijos padėtį, stengėsi užpildyti esamą didelę spragą šioje srityje. Čia jo įnašas iš tiesų yra didžiulis. Suprantama, kad dabar susikaupus gausiems archeologijos šaltiniams, literatūrai, daugelis P. Tarasenos teiginių yra nepriimtini, ar kitaip interpretuojami. Tačiau anuo metu jie suvaidino labai svarbų vaidmenį. Svarbiausia - jais P. Tarasenka ne tik išpopuliarino šio mokslo sritį, bet ir sudomino visuomenę archeologiniais paminklais, skatino juos saugoti, globoti. P. Tarasenos darbai yra įdomūs ir Lietuvos archeologijos tyrinėjimų istorijos požiūriu, o kai kurie, sakysim, "Lietuvos archeologijos medžiaga", ilgą laiką buvo ir net dabar yra parankinė archeologų knyga.

Be aptartų knygų, tuo pačiu metu periodiniuose leidiniuose bei spaudoje atspausdinta daug P. Tarasenkos straipsnių [6, p. 236-238]. Jie didele dalimi susiję su knygose minėta tematika, juose aprašomi paminklai ir kelionės po Žemaitiją, dubenuoti bei pėduoti akmenys, piliakalniai, keliami muziejų reikalingumo ir kiti klausimai. Savo straipsniais P. Tarasenka stengėsi kuo plačiau išpopuliarinti Lietuvos archeologiją, sudominti visuomenę žila Lietuvos praeitimi.

Tai buvo bene patys našiausi P. Tarasenkos darbo metai. Tačiau ir vėliau jo pavardė figūruoja įvairiausioje spaudoje. Ir dirbdamas muziejuje, ir išėjęs į pensiją jis nepadeda plunksnos. Tiesa, ilgesnį laiką jis pasitenkina tik straipsniais, vykdo archeologinius tyrinėjimus, apie kuriuos kalbėsime vėliau, prie didesnių apibendrinančių knygų jis grįžta tik pokario metais.

2. POKARIO METŲ P. TARASENKOS DARBAI

Pagrindinė jo domėjimosi ir veiklos sritis buvo Lietuvos piliakalniai. Nepaisant Petro Tarasenkos plačios daugialypės veiklos, mes jį pažįstame ir vadiname piliakalnių tyrinėtoju. Jis ėjo L. Kšivinskio pėdomis, tik savo dėmesį nukreipęs į Rytų Lietuvos piliakalnius. Ilgą laiką jis neturėjo sąlygų parašyti didesnio Lietuvos piliakalnių apibendrinančio darbo. Pagaliau jau pokario metais būdamas brandaus amžiaus ir dirbdamas muziejuje jis parašo knygą "Lietuvos piliakalniai", pateikdamas naują šių paminklų klasifikaciją ir interpretaciją [15].

Knygoje yra 8 skyriai. Pirmame jų [15, p. 5-13] aptariamos piliakalnių savybės. Autorius nurodo, kad Lietuvoje jų užregistruota apie 1000, kai kurie jų yra iki 3000 metų senumo. Piliakalnius P. Tarasenka skirsto į kalvinio ir krantinio tipo, nurodydamas, kaip jie buvo įrengiami. Plačiai aprašo jų išvaizdą, vietos padėtį, įvairias įrengimų ypatybes, kultūrinį sluoksnį ir greta jų esančius paminklus - sodybvietes bei atitinkamo laikotarpio laidojimo paminklus.

Antrame skyriuje [15, p. 13-22] P. Tarasenka išdėsto savo samprotavimus apie piliakalnių atsiradimo laiką. Čia jis pateikia trumpą Lietuvos archeologijos apžvalgą nuo pat Lietuvos apgyvendinimo pradžios, aptardamas atskirus laikotarpius. Piliakalnių atsiradimą sieja su žemdirbystės ir gyvulininkystės pradžia Lietuvoje, su susiformavusiais naujais visuomeniniais santykiais. Tai būta, jo nuomone, II-jo ir I-jo tūkstantmečio pr. Kristų riboje. Vėlesnių tyrinėtojų ši data dažnai buvo koreguojama [16, p. 5], ta-

čiau pastarųjų metų Rytų Lietuvos piliakalnių tyrinėjimai patvirtino P. Tarasenkos datavimą [17, p. 59].

Trečiame skyriuje [15, p. 22-41] autorius plačiai aptaria "giminės-bendruomenės santvarkos" piliakalnius. Šiam laikotarpiui jis skiria Petrašiūnų, Velikuškių, Vozgėlių, Moškėnų-Laukupėnų piliakalnius, aptaria šių piliakalnių tyrinėjimus, jų radinius, ypač keramiką. Plačiau supažindina su jo tyrinētu Velikuškių piliakalnių, pailiustruodamas tyrinėjimų nuotraukomis, dirbinių bei keramikos piešiniais. Tekstą pagyvena tokiuose ankstyvuosiuose piliakalniuose buvusių sodybų rekonstrukcija [15, 13 pav.]. Skyrelį užbaigia gana išsamiai aptardamas to meto gyventojų verslus, buitį, jų materialinę bei dvasinę kultūrą.

Prisilaikydamas tuo metu priimto visuomeninės raidos skirstymo, ketvirtajame skyriuje [15, p. 41-55] autorius nagrinėja "giminės-bendruomenės santvarkos irimo laikotarpio piliakalnius". Chronologiškai tai atitiktų I-jo tūkst. po Kr. pradžiai ir viduriui. Tam laikotarpiui P. Tarasenka skiria Migonių, Beizonių, Moisiejūnų, Paukščių kalno, Jaučakių, Šakališkių ir Gabrieliškių piliakalnius. Trumpai juos charakterizavęs, stengiasi parodyti įvykusią pažangą įvairiose gyvenimo srityse. Ir šiame skyrelyje autorius pateikia Paukščių kalne stovėjusios pilaitės rekonstrukciją [15, 18 pav.].

Penktame skyriuje [15, p. 55-70] aptariami IX-XIII a. piliakalniai, priskiriant juos ankstyvojo feodalizmo laikotarpiui. Tokiais feodaliniiais centrais autorius laiko Apuolės, Miežulėnų, Nemenčinės, Pajesio, Perkalių, Berzgainių, Šeimiškėlių, Aukštadvario ir tris Kernavės piliakalnius. Medžiaga išdėstoma kaip ir ankstyvesniuose skyriuose. Aprašymus autorius papildė piliakalnių planais, nuotraukomis ir to meto pilies rekonstrukcija.

Į atskirą piliakalnių grupę P. Tarasenka išskiria "kovų su vokiškaisiais riteriais laikotarpio piliakalnius", datuodamas juos XIII-XV a. [15, p. 70-87]. Šiam periodui skiriami šie piliakalniai: Įpilties, Bilonių, Medvėgalio, Raciškių, Piliakalnių, Rudaminos, Pyplių bei Pakalniškių. Aptaręs šių piliakalnių būdingus bruožus ir jų vaidmenį kovų su kryžiuočiais metu, P. Tarasenka ieško piliakalnių apleidimo laiko ir priežasčių. Daug dėmesio skiria fortifikaciniais įrenginiams, kurie pakito paplitus parako šaunamsiems ginklams. Taip atsiradusios mūrinės pilys, kurios jau buvo statomos "pagal centrinės valdžios nustatytą strateginį valstybės gynyimo planą" [15, p. 86]. Tuo laiku ir buvusios pastatytos Vilniaus, Medininkų, Krėvos, Trakų

ir Kauno mūrinės pily. Ši šeštąjį darbo skyrelį autorius užbaigia didvyriško 1336 m. Pilėnų pilies gynimosi aprašymu, pacituodamas Vygando Marburgiečio kronikos ištrauką.

Septintame skyrelyje [15, p. 87-94] P. Tarasenka įveda naują pilių kategoriją - stambesnių žemvaldžių-feodalų mūrines pilies, sustiprintas įvairiais galingais fortifikaciniais įrengimais. Prie tokių jis priskiria Karmėlavos, Punios, Upytės piliakalnius, taip pat gyvenvietes, kurios paprastai būdavo sustiprintos pylimais, vietinių žmonių vadinamos "zomkeliais", "okopais", "šančiais", nurodydamas konkrečius faktus ir pailiustruodamas planeliais.

Savo darbą P. Tarasenka baigia įdomiais pasakojimais ir padavimais apie piliakalnius. Tam klausimui paskirtas nedidelis paskutinis aštuntas skyrelis [15, p. 94-98].

Šiuo metu šis P. Tarasenkos darbas gali būti vertinamas labai nelygiaverčiai. Gali kelti abejonių piliakalnių suskirstymo principas, pastangos klasifikuoti piliakalnius iš "marksistinių pozicijų", tačiau negalima užmiršti fakto, kad priešingu atveju tais laikais vargu jis būtų galėjęs pasirodyti. Svarbu, kad darbe pateikti pirminiai duomenys apie kai kuriuos piliakalnius, vertinga iliustracinė medžiaga. Stebina ir dabar dar kai kurios priimtinos išvados, kalbančios apie autorių kaip apie gerą savo srities žinovą. P. Tarasenka buvo sukaukęs gausius šaltinius apie Lietuvos piliakalnius, ruošėsi išleisti apie juos knygų teritoriniu principu: Užnemunės, Žemaitijos, Aukštaitijos piliakalniai. Gaila, kad jis nesuskubo to padaryti. Apie šiuos jo užmojų kalba išlikę rankraščiai.

Dar tektų trumpai pareferuoti paskutinę didesnę P. Tarasenkos knygą "Pėdos akmenyje" [18]. Jis vienas pirmųjų parodė didelį susidomėjimą šia savita paminklų rūšimi - akmenimis su ženklais. Trumpai apie juos buvo rašęs ankstyvesniuose darbuose bei atskiruose straipsniuose, o 1958 m. šia tema išleidžia atskirą darbą. Autorius šiuos paminklus laiko istoriniais akmenimis, neabejodamas jų reikšme mokslui, teigdamas, jog... "atgijo įvairūs iki šiol tylėję mūsų laukų istoriniai akmenys ir atskleidė ilgus tūkstantmečius saugotas paslaptis".

Akmenis su ženklais autorius skirsto į tokias grupes: "toteminiai akmenys, pėdos akmenyje, akmenys - aukurai, velnio ir šventieji akmenys, rašyti akmenys", taip pavadinti ir atskiri knygos skyriai. Toteminių akmenų grupei priskiriami: užkeiktos mergos ar net užkeikti vestuvinkinai, stabakuliai ir mokai. Pirmųjų daugiausia yra Dzūkijoje, o stabakulių daugiau išlikę Žemaitijoje. Mokai aptinkami įvairiose

Lietuvos vietose, ypač jų daug Ukmergės ir Utenos rajonuose. Apskritai visus toteminius akmenis P. Tarasenka sieja su to meto religija, chronologiškai laiko juos pačiais ankstyviausiais, siekiančiais net neolitą, tačiau daugumas nenustojo savo reikšmės ir vėlesniais laikais [18, p. 5-20]. Pėduotų akmenų, arba akmenų su pėdomis P. Tarasenka priskaičiuoja Lietuvoje apie 150. Jiems skirtame skyrelyje [18, p. 20-33] randame detalų jų aprašymą, įvairius padavimus apie juos. Liaudyje šie akmenys vadinami įvairiais vardais, esą juose įminta Marijos pėda, velnio pėda, laumių pėdos, taip pat įvairių gyvulių ir žmonių pėdos. Autorius nurodo labai plačią tokių akmenų geografiją. Jie paplitę ne tik baltų šalyse, bet ir Lenkijoje, Prancūzijoje, Skandinavijoje, Kinijoje, Ceilone, net Afrikoje. Čia pat autorius bando aiškinti labai įvairių jų paskirtį. Autoriaus nuomone, jie galėjo tarnauti miškų, laukų ir vandenų riboms pažymėti, atsidėkoti dievams už suteiktas malones, ypač už laimingas ilgas keliones. Bė to, pėdos akmenyje dar neseniais laikais esą kaltos net mirusiesiems atminti.

Akmenų-aukurų grupėje P. Tarasenka išskiria: 1. dubenuotus akmenis, 2. akmenis-aukurus ir 3. akmenis-saulės aukurus [18, p. 33]. Šiame skyrelyje [18, p. 33-48] atskiros grupės plačiai aprašomos, nurodant pagrindines jų radimvietes, pailiustruojant būdingesnius pačių akmenų ar juose iškaltų ženklų pavyzdžius nuotraukomis ar piešiniais. Skyrium nurodomi retesni akmenys - aukurai su aitvarų ir žalčių simboliais. Visus šiuos aptartus akmenis-aukurus autorius sieja su tikėjimais bei kultu.

Labai įdomus užrašytas pasakojimas ir padavimais skyrelis, kuriame aprašyti velnio ir šventieji akmenys [18, p. 48-57]. Pagal liaudies įsitikinimus laukuose aptinkami didžiuliai akmenys yra velnių atnešti. Jie esą vilkti kryžiams, bažnyčioms sudaužyti. Tačiau užgiedojus gaidžiui, velniai juos numesdavo nespėję pasiekti tikslo. Jei šventuosius akmenis, ypač su Mergelės Marijos pėda, žmonės garbindavo, tai akmenų su velnio pėda žmonės bijodavo, jų šalindavosi. Įdomu, kad ir garsusis Puntukas laikomas velnio atvilktu akmeniu.

Paskutinį darbo skyrelį sudaro "rašyti akmenys" [18, p. 57-60]. Jais autorius laiko tuos akmenis, kuriuose iškalti įvairūs ženklai, simboliai, raštaženkliai. Nors ir labai atsargiai, P. Tarasenka bando įspėti, kad ant kai kurių akmenų gali būti "senoviško lietuvių fonetinio rašto įrašų liekanos" [18, p. 60].

Rašydamas šį darbą P. Tarasenka tikėjosi, kad žmonės susidomės šiais paminklais, suras

ir aprašys dar daug jam nežinomų akmenų. Todėl knygos gale pateikia 51 klausimą - žinių rinkimo programą. Užbaigia knygą istorinių Lietuvos akmenų sąrašu, sudarytu pagal rajonus alfabetine tvarka, ir čia pat pridėtu žemėlapiu.

Pokario metais šeštas dešimtmetis P. Tarasenos mokslinei-kraštotyriinei veiklai buvo bene pats našiausias. Tai buvo antras svarbiausių jo darbų etapas. Be dviejų pastarųjų aptartų knygų, randame jo straipsnių ne tik spaudoje, bet ir archeologinėje literatūroje. Svarbiausiuose dviejuose straipsniuose [19, 20] jo tyrinėjimų objektas yra piliakalniai. Iš jų skyrium minėtinas straipsnis yra apie Užnemunės piliakalnius, atspausdintas Lenkijoje [20, p. 221-226]. Piliakalnius autorius išskiria chronologiniu pagrindu: piliakalniai iki feodalizmo laikotarpio (IX-XII a.) ir feodalinio laikotarpio piliakalniai (XIII-XV a.). Kalbėdamas apie ankstyvuosius piliakalnius P. Tarasena juos lygina su rytų Lietuvos piliakalniais, nurodydamas ne tik piliakalnių įrangos, bet ypač keramikos skirtumus. Čia jis dar kartą akcentuoja rytų Lietuvos piliakalnių brūkšniuotąją keramiką, kurios nerandama vakarų Lietuvoje. Vėlesnio laikotarpio piliakalniai išsiskiria tobulesne įtvirtinimų sistema. Jiems būdinga jau žiesta keramika, XIII-XV a. piliakalniuose, anot autoriaus, galima aptikti lietuvių kovų su kryžiuočiais pėdsakus.

Tuo laikotarpiu P. Tarasena daugiausia rašo "Kauno tiesoje". Ypač minėtinas jo straipsnis "Kauno senovė", skelbtas 1958 m. "Kauno tiesoje" net per 10 numerių [21]. Be to, tame dešimtmetyje pasirodė net kelios jo grožinės literatūros knygos, būtent: "Didžiųjų Tyrulių paslaptys" (V., 1956); "Užburti lobiai" (V., 1956); pastaroji buvo išversta į latvių, estų ir rusų kalbas. 1957 m. iš spaudos išėjo "Pabėgimas (Apysaka), 1958 m. - "Rambyno burtininkas". Už šiuos ir kitus panašaus pobūdžio anksčiau parašytus darbus ("Praeities vartai" (1935) bei "Perkūno šventykloje" (1939)) Petras Tarasena buvo priimtas į Lietuvos rašytojų sąjungą [22]. Visos šios knygos, parašytos istorinė tematika, buvo labai graži dovana jaunam Lietuvos skaitytojui, besidominčiam senąja Lietuvos istorija.

3. PETRO TARASENKOS ARCHEOLOGINIŲ PAMINKLŲ LAUKO TYRINĖJIMAI

Petras Tarasena kasinėti archeologinius paminklus pradėjo gana anksti. Yra žinoma, kad 1926-1927 m. jis kasinėjo kelis laidojimo paminklus, bet išsamesniu duomenų nepaliko. Vė-

liau visas jo dėmesys nukrypo į piliakalnių tyrinėjimus. Sukaupęs daug šaltinių apie Lietuvos piliakalnius, suprantama, ne be L. Kšivickio įtakos, jo dėmesys nukrypo į Rytų Lietuvos piliakalnius. Sudomintas L. Kšivickio 1909-1910 m. tyrinėtų Moškėnų-Laukupėnų ir Petrašiūnų piliakalnių rezultatų, ėmėsi savarankiškų tyrinėjimų. Jo dėmesys nukrypo į Sartų ežero regione esančius piliakalnius. Ypač buvo našus 1933 metai. Tyrinėjama buvo su dviejų savaičių pertrauka nuo rugpjūčio mėn. 12 d. iki rugsėjo mėn. 29 d. [23]. Tais metais Petras Tarasena kasinėjo tokius piliakalnius, kaip Maniuliškių, Velikuškių, Vosgėlių, Pakačinės (visi Zarasų raj.), Mielėnų, Rokiškio raj., ir kt. Paties autoriaus teigimu jis perkasė net 7 piliakalnius, tačiau pagrindinis dėmesys buvo sutelktas Velikuškių piliakalniui. Štai kaip P. Tarasena aprašo šį piliakalnį: "Gražioje Sartų ežero pakrantėje, netoli nuo Velykiškės km., tyliai prisiglaudė nedidelis 45 m ilgio, 20-22 m pločio apvalus piliakalnis. Vos tik 4 m kylo jis lauko pusėje ir todėl jau seniai yra ūkininkų ariamas. Išarta visa jo viršūnė, išarti šlaitai iš lauko pusės ir tik status 24 m aukščio šlaitas iš ežero pusės dar nepalietas. Ariant piliakalnį daug aptinkama žemėje perskeltų kaulų ir kaulinių dirbinių, molinių puodų šukių, geležies gargažės gabalų ir kitų nenaudingų ūkininkui senoviškų liekanų. Tačiau, kad ir apleistas buvo Velykiškės piliakalnis, bet jo garsią praeitį liaudis dar visai nebuvo pamiršusi. Nors savotiškai, bet gražiais padavimais ši praeitis minima ir tuo pažymėta piliakalnio reikšmė platesnės apylinkės gyvenimui" [24]. Po to duodami du padavimai apie šį piliakalnį.

1933 m. P. Tarasena ištyrė beveik visą aikštelę ir dalį rytinio bei pietinio šlaito, iš viso 1550 m² plotą. Savo išore piliakalnis priminė natūralią kalvą, nesimatė jokių žymesnių įtvirtinimų. Tik tyrinėjimų metu paaiškėjo, kad piliakalnis turėjo dirbtinius įtvirtinimus ne tokioje saugioje rytinėje ir pietinėje pusėje. Patys pirmieji įtvirtinimai buvo dar nežymūs: čia buvo iškastas 0,5-1 m gylio ir 2-3 m pločio griovys, už kurio supiltas 0,5 m aukščio pylimas. Vėliau šie sustiprinimai buvo patobulinti: toje pačioje pusėje piliakalnis buvo apjuostas net trimis grioviais ir tarp šių griovių esančiais dviem pylimais. Griovių būta jau žymiai didesnių, vietomis net 7-8 m pločio ir 2,5 m gylio [25, p. 25, 26]. Jie buvo užslinkę ir išorėje jų nesimatė. Aikštelės pakraščiu konstatuotas iki 0,8 m storio kultūrinis sluoksnis, kuriame surasta daug radinių. Pagrindinę jų dalį sudarė brūkšniuotu, mažiau grublėtu ir lygiu paviršiumi

keramika. Surasta akmeninių, kaulinių ir metalinių dirbinių, kurie leidžia teigti, jog piliakalnyje gyventa nuo I-ojo tūkstantmečio pr. Kr. iki XII amžiaus po Kr. Metaliniai dirbiniai, taip pat geležies gargažių kiekiai rodo, jog čia plačiai buvo apdirbamas metalas. Matyt čia būta nagingų amatininkų.

Kultūriniame sluoksnyje surasti didžiuliai degėsių kiekiai, suanglėję grūdai - akivaizdūs buvusių didelių gaisrų liudininkai. Aikštelėje, beveik pačiame centre apie 1,2 m skersmens moliu išpluktoje dubens formos duobėje aptikti 2 žmonių griaučiai su nukirstomis per šlaunikaulius kojomis. Dėl neįprastos kapo formos, griaučių padėties, nukirstų kojų, atskirų tyrinėtojų išsakyta labai daug abejonių ir spėliojimų. Gal įtikinamiausia, kad mirusieji žuvo gaisro metu, juoba kad ir griaučių padėtis nenormali: vienas mirusysis gulėjo ant nugaros, kitas - kniūbsčias. Be to, įkritus jiems į duobę, viršutinė kūno dalis atsidūrė žemiau negu galūnės. Piliakalnis ilgą laiką buvo ariamas ir kaip tik ta griaučių dalis (galūnės) galėjusi būti nuarta. Tačiau įrengta plukto molio duobė, surasti prie griaučių radiniai lyg ir leidžia laikyti ją specialiai įrengtu kapu. Jis buvo paimtas su visu turiniu ir perkeltas į muziejų paliekant nesujudintą jo pradinę pauetį. Kapas kaip labai retas radinys specialiai jam padarytoje vitrinoje buvo eksponuotas V.D. Kultūros muziejaus Priešistorinio skyriaus ekspozicijoje, patraukdamas lankytojų dėmesį.

Tyrinėtojo teigimu piliakalnio aikštelėje ir šlaite dar buvo surasti 36 degintiniai kapai, apdėti akmenų vainikais. Visa tai P. Tarasenkai davė pagrindą piliakalnį laikyti apeiginiu. Nesant tikslių duomenų apie šiuos kapus, galima kelti ir tokią mintį, jog piliakalnyje aptikti akmenų vainikai galėję būti židinių vietomis, juo labiau, kad pastaruoju metu daugelyje rytų Lietuvos piliakalnių (Narkūnų, Nevieriškės, Sokiškių ir kt.) surasta daug tokių židinių, sudėtų iš akmenų ratu. Kiti tirti P. Tarasenkos rytų Lietuvos piliakalniai buvo kasinėti daug mažiau. Kartais pasitenkinta žvalgomaisiais darbais, perkasant kelis ar keliolika kvadratinų metrų. Gal kiek plačiau buvo patyrinėtas dar Vosgėlių piliakalnis, kuriame buvo iškasta 144 m². Nustatyta, kad šlaite buvo 4 m pločio ir 1,5 m gylio griovys ir čia pat už jo supiltas pylimas. Apie 1 m storio kultūriniame sluoksnyje rasta akmeninių kirvių, kaulinių smeigtukų, brūkšniuotu ir grublėtu paviršiumi bei žiestos keramikos. Surasta nemažai metalinių dirbinių, tai leidžia teigti, jog piliakalnis buvo apgyventas

nuo I-ojo tūkst. pr. Kr. iki II-ojo tūkst. po Kr. pradžios.

P. Tarasenka buvo kritikuojamas dėl jo tyrinėjimų metodikos, ypač už tai, kad kasinėjo siauromis perkasomis, kartais net 1-2 m pločio tranšėjomis. Kritinių pastabų susilaukė ir jo tyrinėtų piliakalnių interpretacija. Matyt, jam įtakos turėjo A. Spicyno knygos, skirtos archeologinių paminklų žvalgymui ir jų kasinėjimų metodikai [26]. Tuo metu jos dar tebebuvo laikomos tyrinėjimų vadovu, nors jau ir gerokai pasenusios. Tačiau naujų prieinamų darbų šiuo klausimu nebuvo. O P. Tarasenka A. Spicyno darbus labai vertino. Kurį laiką P. Tarasenka piliakalnių netyrinėjo. Galimas dalykas, kad ji buvo paveikusi jo darbų kritika. Tik 1936 m. jis dar iškasa bandomąsias perkasas Paželių ir Berzgainių piliakalniuose (abu Ukmergės raj.). Tiesa, ir čia jis pasitenkina tik siauromis 1 m pločio ir keliolikos m ilgio tranšėjomis.

Po šių piliakalnių aplankymo P. Tarasenka beveik visiškai atsisako lauko tyrinėjimo darbų, jei neskaičiuotume jo drauge su R. Rimantiene 1954 m. vykdytų darbų Kauno pilies teritorijoje. Tačiau čia jis dirbo labai neilgai, nes greitai laiku vadovauti šios vietos tyrinėjimams buvo paskirtas K. Mekas [27, p. 155]. Tačiau darbas Kauno pilies teritorijoje neabejotinai turėjo didelės įtakos P. Tarasenkai. Matyt, neatsitiktinai jis susidomi Kauno senove ir ta tema parašė jau minėtą didelį straipsnį [21].

4. RANKRAŠTINIS PETRO TARASENKOS PALIKIMAS

Keli žodžiai apie P. Tarasenkos paliktą rankraštyną, saugomą Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje (fondas 235, 496 vienetai). Rankraštyne esanti medžiaga trumpai yra paskelbta 1967 m. [28], tad nėra tikslo jos plačiai charakterizuoti. Norisi atkreipti dėmesį į sutvarkyto rankraštyno struktūrą ir svarbiausius rankraštyje išlikusius darbus.

Rankraščiai suskirstyti į 7 grupes: 1) užbaigti mokslo tiriamieji darbai, 2) paties P. Tarasenkos surinkti duomenys apie Lietuvos piliakalnius, 3) kitų autorių duomenys apie Lietuvos piliakalnius, 4) susirašinėjimas, 5) instrukcijos, dalykiniai raštai, 6) fotonuotraukos, planai ir kt., 7) spaudinių iškarpos [28, p. 233].

Bene įdomiausi ir svarbiausi darbai apie Lietuvos piliakalnius, kurie liko nepaskelbti. Galima paminėti tokius svarbiausius iš jų: 1) "Aukštaičių piliakalniai", 1938 m. 112 p., 2) "Aukštaičių piliakalniai. Tyrinėti aukštaičių piliakalniai". 1947 m. 104 p. Atrodo, kad autorius

buvo sumanęs parašyti didelį darbą apie Aukštaičių piliakalnius. Darbe nagrinėjami tokie klausimai: aukštaičių piliakalnių savybės, aukštaičių piliakalnių senienos, medžiaginė aukštaičių kultūra, socialiniai santykiai, kas buvo aukštaičių piliakalnių kūrėjai ir pan. 3) Lietuvos piliakalniai I d. Užnemunės piliakalniai, 246 mašinr. psl., nuotraukos, brėžiniai, 1958 m. data. Šį tomą P. Tarasenka buvo įteikęs leidyklai, deja, darbas iki šiol nepasirodė. Jį paredegavus, parašius atitinkamus komentarus, galima būtų išleisti. Apskritai fonduose yra duomenų apie 400 piliakalnių.

Skyrium minėtinas dar vieno svarbaus darbo rankraštis. Tai "Jaunojo istoriko vadovas", 159 psl., 1951 m. data. Darbas ruoštas spaudai. Tai matyti iš vietomis subraukyto teksto, taisytos kalbos, pastabų paraštėse. Savo profiliu šis darbas primena P. Tarasenos seniai parašytus darbus "Priešistorinė Lietuva", "Gimtoji senovė", tačiau jis daug platesnis, gerokai papildytas, susistemintas. Pirmąjį "Jaunojo istoriko vadovo" skyrių sudaro bendros pastabos apie darbo organizavimą. Aiškinama apie paminklų rūšis, jų aprašymą, topografiją, kaip renkamos apie juos žinios, kokia būtina iliustracinė medžiaga - piešiniai, planai ir kt. Gana platus yra skyrius, pavadintas "Pirminės bendruomeninės santvarkos ir feodalių santykių vystymasis" (p. 32-54). Jame aptariamos archeologinių paminklų rūšys, duota geologinė Lietuvos žemės apžvalga, nušviečiama materialinė ir dvasinė gyventojų kultūra. Autorius ypač akcentuoja sąžiningumą ir skrupulingumą renkant medžiagą ir pateikiant visą dokumentaciją. Toliau chronologine tvarka charakterizuojami akmenis ir žalvario amžiai, paanalizuojami tų laikotarpių radiniai. Plačiai aprašomi akmenys su ženklais, alkakalniai, šventieji vandenys bei su jais susiję pasakojimai ir padavimai. Skyriuje "Radiniai" nusakoma jų reikšmė mokslui. Radiniai apžvelgti chronologine tvarka, akcentuojant medžiagą, iš kurios jie pagaminti; akmenis dirbiniai, rago ir kaulo dirbiniai, žalvario dirbiniai ir kt. Savo darbą P. Tarasenka baigia šiais žodžiais: "Šiuo būdu, visų žmogaus dirbinių medžiaga, jų techniškas apdirbimas, jų paskirtis, forma, jų puošyba, net kartais nežymus brūkšnis turi savo prasmę. Ją atspėję, pamatysime tikrąjį žmogų, jų gamintojų ir naudotojų

gyvenimą, darbą, svajones. Toks praeities pažinimas padarys ją mums suprantama ir artima" (p. 195).

Šito būtent siekė ir pats Petras Tarasenka. Senosios kultūros istorijos tyrinėjimams jis pašventė visą savo gyvenimą, galvodamas ir apie būsimuosius archeologus, norėdamas savo meile darbui užkrėsti jaunuosius skaitytojus. Lietuva niekad neužmirš jo vardo ir nuopelnų archeologijai.

LITERATŪRA

1. Mūsų senovė. Tilžė, 1922. T. 1. Kn. 4-5.
2. Mūsų senovė. Tilžė, 1921. T. 1. Kn. 2.
3. Tarasenka P. Pėdos akmenyje. V., 1958.
4. Tarasenka P. Archeologijos paminklams Lietuvoje tyrinėti programa // Lietuva. 1922 m. sausio 8 d.
5. Tarasenka P. Lietuvos senovės paminklų rengiamojo tyrinėjimo programa // Kultūra. 1923. Nr. 2.
6. Tautavičiaus A. Petro Tarasenos kraštotyrimo pobūdžio darbų bibliografija // Kraštotyra. V., 1967.
7. Tarasenka P. Gimtoji senovė (ieškojimas, pažinimas ir apsaugojimas). Šiauliai. 1925. 117 p. su iliustr.
8. Tarasenka P. Priešistorinė Lietuva. Vadovas krašto praeities tyrimo darbams. Kaunas, 1927. 142 p.
9. Tarasenka P. Lietuvos archeologinio žemėlapiu sudarymo reikalu // Lietuva, 1925". Sausio 8; Padėkite sudaryti archeologinį Lietuvos žemėlapij // Lietuva. 1925. Vasario 17.
10. Tarasenka P. Lietuvos archeologijos medžiaga. Kaunas, 1928.
11. Balys A. Petras Tarasenka. "Lietuvos archeologijos medžiaga". // Švietimo darbas. 1929. Nr. 8.
12. Biržiška V. Petras Tarasenka. "Lietuvos archeologijos medžiaga" // Bibliografijos žinios. 1929. Nr. 4.
13. Mikaitis A. Petras Tarasenka. "Lietuvos archeologijos medžiaga" // Lietuvos aidas. 1929. Liepos 19 d.
14. Volteris E. Petras Tarasenka. "Lietuvos archeologijos medžiaga" // Židinys. 1930. Nr. 1.
15. Tarasenka P. Lietuvos piliakalniai. V., 1956.
16. Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius, 1975. T. II.
17. Grigalavičienė E. Nevieriškės piliakalnis // Lietuvos archeologija. V., 1986. T. 5.
18. Tarasenka P. Pėdos akmenyje. V., 1958.
19. Тарасенко П.Ф. Городища Литвы // Краткие сообщения Института истории материальной культуры. М., 1952. Вып. 42. С. 86-91.
20. Tarasenka P. Grodziska w luku Środkowego Niemna na Litwie. // Rocznik Olszyński. 1959. T. II, S. 221-226 + žemėlapis.
21. Tarasenka P. Kauno senovė // Kauno tiesa. 1958. Rugs. 8, 11, 13, 20, 22, 23, 28, spalio 1, 4, 6.
22. Petras Tarasenka (autobiografija) // Tarybų Lietuvos rašytojai. V., 1957. P. 467-472.
23. Tarasenka P. Dėl praėjusių metų archeologinių tyrinėjimų // Lietuvos aidas. 1934.III.6. Nr. 53.
24. Tarasenka P. Velykiškės piliakalnis // Jaunoji karta. 1933. Nr. 35.
25. Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuvos archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai. V., 1958.
26. Спицынъ А. Археологические разведки. С.-Петербург, 1908; Археологические раскопки. С.-Петербург, 1910.
27. Mekas K. Kauno pilis // Lietuvos pilys. V., 1971.
28. Vytulis J. Petro Tarasenos rankraštinius palikimas // Kraštotyra. V., 1967. P. 233-234.

PETRAS TARASENKA - WEGBEREITER DER LITAUISCHEN ARCHÄOLOGIE

PRANAS KULIKAUSKAS

ZUSAMMENFASSUNG

P. Tarasenka ist ein bekannter Forscher der Archäologie Litauens, dessen hundertjähriges Jubiläum wir 1992 feiern werden.

Der vorliegende Aufsatz besteht aus zwei Teilen. Im ersten Teil erzählt man über die erste Begegnung mit P. Tarasenka und den Umgang mit ihm, wobei die wichtigsten Etappen seines Lebenslaufes hervorgehoben werden. Im zweiten Teil wird ein Überblick über seine wichtigsten wissenschaftlichen Abhandlungen und archäologischen Forschungen gegeben.

Ich lernte P. Tarasenka 1936 kennen, als ich im Kulturmuseum tätig war. Zu jener Zeit war er schon ein berühmter Archäologe, ich - nur ein Student der Universität und Mitarbeiter des Kulturmuseums in Kaunas. Bis zu seinem Tode 1962 verbanden uns enge Freundschaftsbände. Als ich schon Leiter der vorgeschichtlichen Abteilung des Museums war, haben wir gemeinsam gearbeitet. Unsere Beziehungen blieben auch fernerhin freundschaftlich und fachlich. Damals erfuhr ich mehr über sein Leben und seine Tätigkeit. P. Tarasenka wurde am 7. Dezember 1892 in Dorf Karališkiai geboren (damals Amtsbezirk Balninkai, Kreis Ukmergė, jetzt Bezirk Anykščiai).

Die Schule besuchte er in Alunta. Später studierte er in der pädagogischen Schule in Panevėžys. Nach der Beendigung seines Studiums war er als Lehrer zuerst in Alunta, später in Pskow tätig. In Pskow konnte er Archäologie im hiesigen Pädagogischen Institut studieren, das eine gute Bibliothek besaß. Hier bot sich ihm die Gelegenheit, die Vorlesungen des berühmten russischen Archäologen A. A. Spizin zu hören.

1914 wurde er zum Wehrdienst in der russischen Armee einberufen, wo er 4 Jahre verbrachte - zuerst als Soldat, später als Offizier.

1918 kehrte er nach Litauen zurück und leistete seinen Dienst in der litauischen Armee als Hauptmann, nach einiger Zeit schon als Oberst. Obwohl die militärische Tätigkeit ihn sehr beanspruchte, interessierte er sich nach wie vor für die Archäologie Litauens. Seit 1921 sind viele Abhandlungen und Bücher über die Denkmalpflege und die damals aktuellen archäologischen Probleme erschienen.

Seit 1941 war P. Tarasenka in Kaunas am Kriegsmuseum und ein bisschen später im Kulturmuseum tätig. Zu jener Zeit schrieb er viele Artikel über die Archäologie Litauens und Erzählungen mit historischen Motiven.

Im zweiten Teil des Aufsatzes werden die wichtigsten Arbeiten von P. Tarasenka auf dem Gebiet der Archäologie charakterisiert, darunter sein erstes Buch "Gimtoji senovė" (1925) (Heimatland im Altertum) ("Priešistorinė Lietuva" (1927) (Vorgeschichtliches Litauen) und vor allem seine wichtigste Arbeit "Lietuvos archeologijos medžiaga" (1928) (Materialien für litauische Archäologie), die eine sehr günstige Aufnahme fand. Das war die erste Arbeit solcher Art in litauischer Sprache, in der man die Übersicht über die Entwicklung der Archäologie Litauens, die archäologischen Denkmäler, die Bibliographie und anderes findet. Ihre wissenschaftliche Bedeutung ist bis heute erhalten geblieben. Die 30er Jahre ist die fruchtbarste Periode in seiner schöpferischen Tätigkeit. Zu jener Zeit wurden zahlreiche Abhandlungen in der damaligen Presse veröffentlicht.

Die andere wichtige Etappe stellen die Nachkriegsjahre dar, als er wieder seine wissenschaftliche Tätigkeit aufnahm. Besonders wichtig sind die 60er Jahre. Damals schrieb er solche grösseren Arbeiten, wie "Lietuvos piliakalniai" (1956) (Burgberge Litauens) und "Pėdos akmenyje" (1958) (Fußstapfen im Stein). Es wird sowie die, als auch die andere Arbeit ausführlich charakterisiert. Besonderes Interesse zeigte er für die Burgberge Litauens - sein ganzes Leben forschte er sie und sammelte darüber den Stoff. Im Aufsatz werden auch die Feldforschungen von P. Tarasenka charakterisiert. Die wichtigsten Forschungsarbeiten wurden im Gebiet von Zarasai durchgeführt. Am gründlichsten wurde der Burgberg von Velikuškis erforscht.

Den Aufsatz schließt der Unterabschnitt "Handschriftlicher Nachlaß von P. Tarasenka", der in der Bibliothek der Akademie der Wissenschaft Litauens (Nr. 235) aufbewahrt wird, darunter Manuskripte über die Burgberge Litauens und "Nachschlagewerk für den Geschichtslehrer".

P. Tarasenka hinterließ auch viele Werke der schöpferischen Literatur für die Jugend nach. Nach modernen Gesichtspunkten kann man seine Arbeiten kritisch einschätzen, aber damals waren sie sehr nützlich und wertvoll. Er kann als Vater der Archäologie Litauens gelten, weil er sich große Verdienste um diese Wissenschaft erworben hat, und die Archäologen Litauens werden ihn nie vergessen.

APIE PETRO TARASENKOS IR JONO PUZINO POLEMIKĄ "LIETUVOS AIDO" PUSLAPIUOSE

REGINA VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ

1992 metais minėsimė Petro Tarasenkos 100-ąsias, 1990 metais pažymėjome Jono Puzino 85-ąsias gimimo metines. Tai dvi stambios figūros, labai nusipelnę Lietuvos archeologijai. Šios dvi asmenybės atstovavo kiek skirtingoms kartoms, skirtingas buvo jų archeologinis pasiruošimas, todėl ir į kai kuriuos klausimus žiūrėjo iš skirtingų pozicijų.

Straipsnyje paliečiama šių dviejų archeologų polemika, vykusį 1933-1934 metais "Lietuvos aidu" puslapiuose. Kalbant apie šią polemiką,

negalima neatsižvelgti į šių dviejų asmenybių tuometinę padėtį. Petras Tarasenka - atsargos pulkininkas, Valstybinės archeologinės komisijos narys, romantikas, idealizuojas Lietuvos praeitį, aistringas Lietuvos archeologijos propaguotojas ir tyrinėtojas, archeologas mėgėjas, tačiau labai plačiai apsiskaitęs, nuo pat jaunystės savo gyvenimą susijęs su ta mokslo šaka. Archeologinių žinių jis sėmėsi Pskove, klausydamas rusų archeologo A. Spicino paskaitų, studijavęs jo ir kitų autorių darbus. Ypač jis vertino A. Spicy-